

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Murat AYDIN

JOSE ORTEGA Y GASSET'TE KÜLTÜR YAŞAM ANTIMONİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Murat AYDIN

JOSE ORTEGA Y GASSET'TE KÜLTÜR YAŞAM ANTİNOMİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR DİZİNİ	IV
ÖN SÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN YAŞAMA VE İNSANA DAİR GÖRÜŞLERİ

1.1. AKIL VE YAŞAM ARASINDAKİ BAĞLANTI.....	3
1.2. TARİHSEL BİR VARLIK OLARAK İNSAN.....	5
1.3. BİREYSEL İNSAN YAŞAMININ TEMEL VE KÖKTEN GERÇEKLİĞİ.....	8
1.4. PERSPEKTİVİZİM VE HAKİKAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNSANI ANLAMA.....	12
1.5. İNSANIN TOPLUMSALLIĞI.....	15
1.6. İNSAN TİPOLOJİSİ	18

İKİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'TE KÜLTÜR-YAŞAM ANTİNOMİSİ

2.1. YAŞAMIN BELİRLEYİCİ GÜCÜ: KÜLTÜR.....	26
2.2. KÜLTÜR VE YAŞAM ARASINDAKİ UYUŞMAZLIK: KİTLELEŞME SORUNU.....	31
2.3. KİTLELEŞME SORUNUNA BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK KÜLTÜR EĞİTİMİ.....	42
SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA	56

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JOSE ORTEGA Y GASSET’TE KÜLTÜR-YAŞAM ANTİNOMİSİ

Murat AYDIN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

2023, 63 sayfa

Bu çalışma, Jose Ortega Y Gasset’in kültür-yaşam antinomisini konu edinmektedir. Kültürü çağın yaşam dizgesi olarak tanımlayan Gasset’e göre çağının yaşamsal düzeyinin altında kalan insan, diğerlerine oranla bir tür alt insan olmaktan öteye geçemez. Onun için insan tarihsel bir varlık olmakla birlikte şimdiki yaşamını ve geleceğini, geçmiş yaşamından elde ettiği deneyimleriyle yapılandırır. Bu yüzden insan için yaşadığı toplumda sahip olduğu değerler anlam yüklü özellikler taşır ve toplumun değerleri yaşanan kültür tarafından şekillenir. Örneğin Ortaçağ’da yaşayan insanlar için vahiy önemli bir değer taşımaktadır. Çünkü insanlar için vahiye olan inanç, varoluşun getirdiği felaketlerle ve karabasanlarla baş etmeyi sağlamaktadır. Öyleyse insanların yaşamlarını devam ettirmek için kültürün ayrı bir yeri vardır. Kültür, insanoğlunun kendisini yok olmaktan kurtaran bir gerçek üzerindeki öğreti egemenliğidir. Diğer taraftan yaşam ise bir temel parçacığın oluşumu ve yok oluşu arasında geçen ortalama süredir. Ayrıca bu süre boyunca tercihlerimiz doğrultusunda yaşadığımız ve yaptığımız ne varsa yaşamın tümü içinde bize bir anlam ifade etmektedir. O halde yaşamın değeri ise tek başına kendinde değil bizim ona yüklediğimiz anlamdadır.

Yaşamın değerini ve anlamını yoksun bırakan, tarihsel bir bunalımın kapısını aralayan kitleleşmenin, insanın geleceğini tehdit ettiğine dikkat çeken Gasset, bu sorunun önüne eğitim sayesinde ve kitlelere kültür aktarımı yapılarak geçilebileceğini ifade etmiştir. Gasset, kültür yoluyla yeniden biçimlenmeyi amaçlamıştır. Bu yüzden akıllı yeniden yaşamsal bağlama oturarak, kültürü yeniden yaşamsallaştırmayı hedeflemiştir. Ayrıca “yaşamsal akıl” kavramını ortaya atmış ve bu kavramla felsefesinin temelini oluşturmuştur. İnsanın yaşamsal bir tehlike olan hayatını kültürle mutluluğa erişeceğini düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler; Kültür, Yaşam, İnsan, Yaşamsal Akıl, Kitle.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE ANTINOMY OF CULTURE-LIFE IN JOSE ORTEGA Y GASSET

Murat AYDIN

Advisor: Assistant Prof. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

2023, Page: 63

Jose Ortega Y Gasset's culture-life antinomy is the subject of this study. According to Gasset, who defines culture as the age's life system, a person who remains below the vital level of his age cannot progress beyond becoming a form of subhuman in comparison to others. He believes that despite being a historically rooted being, man designs his present and future based on the lessons learned from his previous lives. As a result, a person's values in the society in which he lives have significance, and the society's values are influenced by the culture in which he lives. For instance, revelation held significant relevance for those who lived during the Middle Ages. People can deal with the calamities and nightmares that life offers because they believe in revelation. As a result, culture plays a unique role in preserving people's way of life. Humans' ideological control over a reality that keeps them alive is known as culture. On the other hand, life is the length of time that passes on average between an elementary particle's creation and destruction. In addition, whatever we experience and do in line with our choices during this period means something to us within the whole of life. As a result, life's value is derived from the meaning we give it rather than from life itself.

The future of humanity, according to Gasset, is threatened by massification, which robs life of its purpose and value and creates the conditions for a historical crisis. Gasset claimed that this issue may be solved by educating the general public and spreading popular culture. Gasset sought to transform via culture. He therefore sought to revive culture by placing the mind in a crucial context once again. Additionally, he developed the idea of the "vital mind" and used it as the cornerstone of his philosophical system. He thinks that human beings can achieve happiness through culture, which is a life-threatening life.

Key Words: Culture, Life, Human, Vital Mind, Mass.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
çev	:	Çeviren
ed	:	Editör
FLSF	:	Felsefe ve Sosyal Bilimler Fakültesi
vd	:	Ve diğerleri
vs	:	Vesaire
s	:	Sayfa
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖN SÖZ

*"Yaşamak, bir ortamın çaresiz tutsağı olmaktır."*¹

Genel itibariyle yaşam, doğumdan ölüme değin geçen süre olarak tanımlanır. Bu süre içerisinde insanlar yaşamlarını bir kültüre bağlı olarak devam ettirirler. Bu durum ise yaşamın anlamlandırmak ve düzenlemenin yolu kültür olduğu gerçeğini ön plana çıkarmaktadır. Gasset'e göre kültürsüz yaşam; sakat, bozguna uğramış, sahte bir yaşam olduğundan dolayı insanın varoluşunu anlamlandırmak, varoluşun getirdiği bunalımların önüne geçmek için kültür ve yaşam arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması önemlidir. Bu husus gözetilerek hazırlanan bu çalışmanın amacı, Gasset'in eserleri ve onunla ilgili yapılan çalışmaları değerlendirerek, onun dile getirdiği kültürle yaşam arasındaki çatışkının yine onun felsefesinde nasıl açıklığa kavuşturulduğunu incelemektir. Ayrıca çalışmamızda kültür ve yaşam kavramlarına yeni bir soluk getiren Gasset'e göre kültür ve yaşamın ne anlama geldiği de ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Gasset'in yaşama ve insana dair görüşleri yorumlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Gasset'in kültür ve yaşam antinomisi değerlendirilmiştir. Bu çalışmada araştırmamın her bir aşamasında görüşleriyle beni destekleyen, samimiyetini her zaman hissettiren ve beni doğru yönlendiren değerli danışman hocam Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL'e, bu çalışmayı değerlendiren ve çalışmaya yeni bir soluk kazandıran Dr. Öğr. Üyesi Umut DAĞ ve Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ'ye, arkadaşlarım Mustafa CENGİZ, Dilan BAYHAN ve Rıdvan YILDIZ'a, ayrıca beni her zaman destekleyen ve bana olan güvenlerini hiçbir zaman kaybetmeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Muş-2023

Murat AYDIN

¹ Jose Ortega Y Gasset, İnsan ve Herkes, Neyyire Gül Işık (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s 57.

GİRİŞ

Jose Ortega Y Gasset 9 Mayıs 1883'de Madrid'de doğmuştur. Onun doğduğu dönemde ise Avrupa'daki liberal devrimlerinden dolayı sürekli kanlı bir iç savaş söz konusu olmaktadır. Bu yüzden İspanyanın toplum yapısı, siyasi ve ekonomisi tamamen bozulduğu için İspanya sömürgelerini kaybetmiş, Sanayi Devrimi'ni yetişememiş ve dönemin gerisinde kalmıştır. İşte Gasset de böyle bir ortamda gözlerini dünyaya açmıştır. Bu nedenle o, İspanya'nın sorunlarını çözmeye çalışan, düşünen ve sorgulayan bir kitle oluşturmayı hedeflemiştir. Gasset, İspanya'nın koşulları çerçevesinde konferanslar vererek, dergi ve gazeteler çıkararak bunu yapmayı planlamış ve erken yaşlarında yazılar yazmaya başlamıştır. 1902 yılında Madrid Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesini bitirdikten sonra 1904 yılında Merkez Üniversitesi'nde Felsefe Tarihi doktorasını tamamlamıştır. 1910 yılında aynı üniversitede metafizik profesörü unvanını almıştır. İspanya'da yaşanan iç savaşlar nedeniyle 1936 yılında ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. İç savaşlar sona erince 1945 yılında ülkesine tekrar geri dönen Gasset, kurduğu İnsan Bilimlerini İnceleme Merkezi sayesinde düşüncelerini İspanya'da ve Avrupa'da yaymıştır. O, 1955 yılında Madrid'de vefat etmiştir.²

Keskin zekâsıyla tanınan İspanyol filozof Gasset'in adı varoluşçu filozoflar arasında anılmaktadır. Varoluşçuluk, 20. yüzyılın önemli felsefe akımlarından biridir. Bu felsefi akım çağının insan sorununu incelemektedir. Özellikle iki dünya savaşında yaşanan felaketselere ve yıkımlara şahit olan filozoflar, insan varlığının nasıl bir varlık olduğunu sorgulamaya gerek duymuşlardır. Geleneksel felsefenin aksine ideal bir insanı değil de bunalan, yıkım yapan, yabancılaşan, ensesinde ölümü hisseden, kurtuluşu arayan, özgürleşmeye çabalayan, etik ilkelerini gözden geçiren, gerçek, somut ve yaşayan insan varlığını anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Bu yüzden varoluşçuluk için çağının sorunlarına çözüm arayan bir felsefi düşünmedir.³ Bu bağlamda Gasset de birey ve toplum hayatındaki sorunları inceleme ve çözüm üretme yoluna gitmiştir. O, diğer varoluşçu filozoflar gibi ve I. ve II. Dünya Savaşlarına şahit olmuştur. İspanya'da meydana gelen siyasal, kültürel ve toplumsal zor koşullarından etkilenmiş ve bir İspanya vatandaşı olarak o dönemin ezikliğini yaşamıştır. Avrupa'da meydana gelen siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunlara da duyarsız kalmayan Gasset, onlara çözüm getirmeye

² Mustafa Cihan, *Jose Ortega Y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2010, s.11-16.

³ Abdulkadir Çüçen, *Varoluş Filozofları*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.11.

çalışmıştır. Savunduğu varoluşçu felsefe ile İspanya'yı ve Avrupa'yı kurtarmak düşüncesi içerisinde olmuştur. Bununla birlikte temel olarak halkın aydın diye geçinen kişilerinin aydın olmaması, üniversitelerde nitelikli öğrenci yetiştirilmemesi, ben ve öteki sorunu, kültür problemi, kitleleşme, o dönemin ekonomisinin kötüye gitmesi nedeniyle halkın mutsuz olması gibi meseleleri kendine konu etmiştir.

Gasset eleştirileriyle modern kitle toplumunu hedef almıştır. O, bireyin bunalımını, bireyin yalnızlığı ve onun ötekileştirilmesini temel olarak toplumun yapısını gözden geçirmiştir. İnsanın ve yaşamın yeniden değerlendirilmesinin gereğini ön plana çıkaran Gasset tüm gayretiyle insanı ve yaşamı düşmüş olduğu çıkmazdan aydınlığa kavuşturma çabası içinde olmuştur. Ona göre genel ilkelerden hareketle insanı ve yaşamı anlamaya çalışmak doğru bir yaklaşım değildir. İnsanı yaşamdan uzak tutarak, soyut ve sadece bilmek için konumlandırılan akılsal bir varlık olarak ele almak hatalıdır. Bu nedenle Batı toplumları kendilerini derhal mutlak aklın kısılcısından kurtarmanın yolunun bulmalıdır. Bunun için Gasset'te insan yaşamını kökten ve en temel gerçeklik olarak kabul etmek bir çıkış yolu haline dönüşmüştür. O, insan yaşamını ölçü yapmış, doğru ve yanlış insan yaşamı üzerinden ele almıştır. İnsan yaşamı soyut, fiziksel ve mutlak aklın kılavuzluğundan ayrılmalı, yaşamsal akla göre temellendirilmelidir. Temel ve kökten gerçeklik olarak insan yaşamı her şeyin temelini oluşturmaktadır. Onun dışındaki gerçeklikler insan yaşamından kaynağını alır ve insan yaşamıyla alakalı olduğunda değerlidir. Bu yüzden her ne olursa olsun tüm diğer gerçeklikler karşısında insan, tercihini yaşamdan yana yapmalıdır. Çünkü her insanın kendi bireysel yaşamı temel ve kökten gerçeklik olmak durumundadır. Her insan kendi yaşamını yaşar, her yaşam bir diğeri için gösteriden ibarettir. Bir kişinin yaşadıkları bir başkası için temel ve kökten gerçeklik olarak değil, ikincil bir gerçeklik olarak değerlendirilir. Bu çerçevede Gasset, yaşamsal aklın kökünü, olgunlaşmış ve belirlenmiş olan akıl "tarihsel akıl"dan aldığını belirtmektedir. Tarihsel akıl, bireylerin deneyimlerini toplu olarak değerlendirerek bir düzen içerisinde bütünleştirmiştir. Bu nedenle tarihsel akıl yaşama daha iyi kıymet biçmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN YAŞAMA VE İNSANA DAİR GÖRÜŞLERİ

“Yaşam kökten yalnızlıktır.”⁴

1.1. AKIL VE YAŞAM ARASINDAKİ BAĞLANTI

Her filozofun felsefesini oluşturan yapıtaşı niteliğinde fikirler vardır. Söz konusu Gasset olunca “yaşamsal akıl” kavramı onun düşünce dünyasının yapıtaşını oluşturmaktadır. O, yaşamsal akıl kavramı ile akıl ve yaşam arasındaki mevcut olan uçurumu kapatmaya çalışmaktadır. Modern çağda Descartes ile birlikte aklın mutlaklaştırılması ve soyut bir hale getirilmesinin aksine Gasset temelinde yaşamın olduğu bir akla ihtiyaç duyar. Bunun için o, soyut ve mutlak olan “fiziksel aklın” yerine somut yaşama önem veren “yaşamsal akli” koymaktadır. O, yaşadığı çağda insan ve yaşamla ilgili sorunlara pozitivizmin de etkisiyle birlikte doğa bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmanın çok sağlıklı bir ele alınış biçimi olmadığını farkına varmıştır. Onun nazarında doğa bilimsel bakış açısı fiziksel akıl kapsamındadır. Fiziksel akıl bilim ve teknoloji alanında “kesinlikleri koyduğu için toplumsal olan konularda yetersiz kalmaktadır. Onun belirttiği üzere doğa bilimlerinden çok ilerleme gerçekleşse de insan yaşamı anlama ve yorumlama kısımlarına bağlı olduğu için doğa bilimlerinin kendine özgü yöntemleri bunun için yeterli değildir.⁵ Burada Gasset'in bilimi önemsemediği ya da bilime karşı durduğu manası çıkarılmamalıdır. Gasset fiziksel aklın insan varoluşunu açıklama konusundaki yetersizliğine karşı insanın varoluşunun temelinde yaşamsal aklın olduğunu ifade etmektedir. Salt olan fiziksel aklın yeterli olmadığından yola çıkarak aslolanın yaşamsal akıl olduğu belirtilmekte ve her şeyi yaşamın bakış açısına göre düzenleme yoluna gitmektedir. O, yaşamsal olan akli yaşamı idare eden akıl olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle onun felsefesi kökten gerçeklik olarak insan yaşamı üzerine inşa edilmektedir. Bu açıdan kökten gerçeklik soyut ve mutlak olan aklın yerine yaşamsal aklın kabul edilmesidir.

Gasset, *Sistem Olarak Tarih* adlı eserinde fiziksel akıl için şunları söylemektedir:

"Fiziksel akıl, kendi evrimi, kendi değişimleri ve iniş çıkışlarından ötürü öyle bir noktaya gelmiş bulunuyor ki, kendisini salt zihin olarak tanıyor, ama üstün bir

⁴ Jose Ortega Y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s.7.

⁵ Cihan, a.g.e., s.54.

zihin biçimi olarak ve bugün görüyoruz ki, fizik bilimi salt zihinsel bir düzenleme olmaktan öteye geçmiyor. Fizikçiler de kendi bilim dallarının hepten “simgesel”, yani ev yapımı, içkin, insanlar arası niteliğini keşfetmiş bulunuyorlar. Doğal bilimde şu ya da bu nedenler ortaya çıkabilir; Einstein fiziğinin yerini pekâlâ bir başkası alabilir, kuantum kuramını başka kuramlar izleyebilir, maddenin elektronik yapısı fikri yerini başka fikirlere bırakabilir: Hiç kimse bu değişikliklerin ve ilerlemelerin simgesel bir ufuktan ötesine sıçramasını beklemiyor.”⁶

Gasset’e göre fiziksel akıl insana ve yaşama dair apaçık gerçeklere ulaşmada yetersiz kalır. Durum böyle ise gereksinim duyulan nedir? Gerçeğin ifşası nasıl sağlanır? Gasset’te insan ve yaşam üstüne her ne varsa ancak yaşamsal akıl ile anlaşılır ve açıklığa kavuşur. Gasset için mutlak ve soyut olan fiziksel akıl yaşamın yerini tutamaz. Eğer kültür soyut bir zihnin ürünü olursa doğal olanın karşısında kendi kendine yetecek ve öbürünün yerini tutacak bir yaşam oluşturamaz.⁷ Bu nedenle o, hâlihazırda, insanın önünden akıp giden gerçek hayatı ele aldığı için soyut ve mutlak olan fiziksel aklın gündelik gerçeklerin çok uzağında kaldığını düşünmektedir. Çünkü yaşamı ön planda tutarak, her şeyi yaşam çerçevesinde ele alan yaşamsal akıl, yaşamdan uzak düşen soyut ve mutlak akıldan ayrıdır.

Görüldüğü üzere Gasset insan varoluşuna yönelik fikirlerini hem fiziksel akıldan hem de soyut kavramlardan daha bağımsız ortaya atmaktadır. Ona göre fiziksel akla karşıt bir seçenek olarak, yaşamsal akıl ortamla ilintili olup en yakın en etkin gerçeklik olan ortam yoluyla gerçek dünyaya yönelme söz konusudur. Ortam onun evrene açılması ve kendini bulma yoludur. Yaşamsal akıl, gerçeği sonsuzluk terimleri içinde kavramaktan çok gerçeğin kendisiyle, yani o an etkin bulunan ilgiler ve gereksinimler sonucunda hangi durumda, ne kadar görünüyorsa o kadarıyla aktarır. Ama bu göreceliğe düşmek anlamına gelmez, çünkü belli bir bakış açısı, eğer bilinçliyse, öbür bakış açılarının varlığını da hesaba katar, onlara açıktır; dolayısıyla kendi içine kapalı bir evrene dönüşme eğilimini aşar.

Gasset ilerleyen yıllarda yaşamsal akıl kavramı yerine tarihsel akıl kavramını kullanmıştır. O, felsefe dünyasına ilk adım attığında doğa bilimlerinin hâlihazırdaki yöntemlerinin insani ve tarihsel alanda uygulanmasının zorluğunu göstermeye çalışırken yaşamsal akıl kavramını ön plana çıkarmıştır. Düşüncelerinin olgunlaşmasıyla birlikte

⁶ Jose Ortega Y Gasset, Sistem Olarak Tarih, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s.47-48.

⁷ Gasset, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.98.

düşüncelerini daha da somutlaştırarak tarihsel akıl kavramını bir yöntem olarak tasarlamıştır.⁸ Tarihsel akıl yaşamsal aklın daha olgunlaşmış, daha belirginleşmiş biçimidir. Gasset'e göre tarih, insan varoluşunu şekillendirir.⁹ O, tarihsel akıl kavramı ile insan yaşamının tarihsel olduğu gerçeği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Elbette bilimin doğa karşısındaki başarısı inkâr edilemez, fakat bilim insan yaşantısının her boyutunu değil, sadece bir boyutunu oluşturur. Bu nedenle fizik akıl, gerçeğin bütün yönlerini keşfeden bir akıl olarak görülmemelidir. Fizik akıl, varlığın bütün yönlerini izah etmede yeterli bir akıl değildir.¹⁰ Bu bağlamda tarihsel aklın yaşamı inceleyen ve yaşamı yorumlayan bir akıl olduğu söylenebilir. Toplumdaki bireylerin deneyimlerini toplu bir şekilde bütünleştirme görevini üstlenir.

1.2. TARİHSEL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsan olmanın ne demek olduğu sorusu tüm filozofların hesaplaşması gereken soruların başında gelmektedir. Çoğu filozof, insanların aynı temel niteliklere sahip evrensel bir doğaya sahip olduğunu düşünürken varoluşçu filozoflar bu düşünceye katılmazlar. Varoluşçu bir düşünür olan Gasset için de insanın sabit bir doğaya sahip değildir, insanın bir belirlenmişliği yoktur. İnsan her daim yeni imkânlarla karşı karşıyadır. Özgür bir varlık olarak insan, kendini ve temel gerçekliği olan yaşamını dâhil olduğu toplumsal, kültürel, siyasal ortamda yapılandırabilen tarihsel bir mevcudiyettir.¹¹ İnsanın bu tarihselliği onun kendisi tarafından gerçekleştirilen yapıp-etmelerinden dolayıdır.¹² Gasset'in de vurguladığı gibi insanın yaşamı, onun yaptıklarıyla ve ona yapılanlarla dolup taşmaktadır. Bu nedenle insan, tarihin ürünüdür ve onu anlamaya çalışırken onun yaşam deneyimlerini ve geçmişteki yaşantılarını göz önünde tutmak gerekmektedir.¹³

"Sözün kıyası, insanoğlunun doğası yoktur... Tarihi vardır. Ya da aynı kapıya çıkan: Doğa ile nesnelere arasında ne ilişki varsa –gerçekleştirilmiş işler olarak– tarih ile insan arasında da aynıdır. Bir kez daha dinbilimsel kavramların insan gerçeğine uygulanması olasılığıyla yüz yüze geliyoruz. 'Tanrı'nın doğası yapmış

⁸ Cihan, *a.g.e.*, s.136-137.

⁹ Seda Yurtseven, "Jose Ortega Y. Gasset'in İnsan ve Tarih Anlayışı", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 2021, s.22.

¹⁰ Cihan, *a.g.e.*, s. 137.

¹¹ Ayşe Çiğdem Kocaman "Gasset Felsefesinde Kitleleşme Sorunu, Kültür Eğitimi ve Üniversitenin Misyonu". Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2023, s. 227.

¹² Cihan, *a.g.e.*, s.139.

¹³ Cihan, *a.g.e.*, s. 142.

olduğu şeydir.’ der Ermiş Augustinus. İnsan da öyle, yapmış olduğu şeylerden başka doğası yoktur.”¹⁴

İnsanın değişmez, sabit ve evrensel bir doğaya sahip olduğunu öne sürmek, onun tarihsel bir varlık olduğu gerçeğini dikkate almamaktır. Fakat Gasset insanın değişmez, sabit ve evrensel bir yapıya sahip olmadığını vurgulamakta ve özünün tarihsellik olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.¹⁵ Gasset, *Sistem Olarak Tarih* adlı eserinde insanın bir doğasının olmadığı aksine tarihi olduğu düşüncesini değerlendirmekte ve tarihsel bir varlık olarak insan doğasını, tarihin insan yaşamı açısından anlamını ve tarihsel akıl (historical reason) kavramlarını incelemektedir.¹⁶ Gasset’e göre insan dışındaki nesnelerin ya da şeylerin birbirinden çok farklı özellikleri olsa da tüm bunlar ortak bir paydada buluşurlar, “o da doğrudan doğruya şeylerin var olmaları, yani bir varlıklarının bulunmasıdır.” Bu, onların bir yapıları olduğu, onlara verilmiş sabit bir somutlukları olduğu manasına gelmektedir. Yoksa onlar yalnızca var olmazlar, bir varlığa sahip bulunmazlar, orada öylece durmakla kalmazlar. Örneğin mevcut olan bir taşı ele aldığımızda o taş, orada öylece durmaktadır. Bu taşın gelecekte olacak olan bütün değişimleri ve yer değişimleri o temel somutluğunun düzenli birleşimleri olacak yani bu taş bambaşka bir şey olmayacaktır. Ona sonsuza kadar verilmiş sabit bir somutluk vardır, bir şeyin varlığından bahsedilirken anlatılmak istenen de aslında budur. “Doğa” sözcüğü ile bu kastedilmekte ve doğa bilimleri ile belirsiz görünümünün gerisinde o doğayı ya da o değişmeyen dokuyu keşfetmek amaçlanmaktadır.¹⁷ Eğer mevzubahis insansa Gasset için “insan şu ya da bu değildir, şunu ya da bunu *olma halindedir.*”¹⁸ Anlaşılacağı üzere değişimi insanın yapısal bir özelliği olarak gören Gasset, insanı dinamik ve yeni olanaklara açık bir varlık olarak görmektedir.¹⁹ “İnsan *olma halinde ve olduğundan dönme halindedir* – yaşamaktadır yani. Varlığını – geçmişi– biriktirmektedir.”²⁰ diyen Gasset için insan geçmişe sahip olan tek varlıktır. Bu yüzden yaşamını sürdürürken geçmişi göz önünde bulundurması gerektiğini ve yaşam deneyimlerinin onun geleceğini etkilediğini belirtmektedir. Öyleyse insanın yapmış olduğu şeylerden ve başına gelmiş olandan başka bir doğası bulunmamaktadır. İnsan olmuş ve bitmiş bir varlık yapısına

¹⁴ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s. 217.

¹⁵ Cihan, *a.g.e.*, s.121.

¹⁶ Kocaman, *a.g.m.*, s. 216.

¹⁷ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.16.

¹⁸ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.36.

¹⁹ Kocaman, *a.g.m.*, s. 222.

²⁰ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.38.

sahip değildir. İnsan yaşar ve onun başından geçenler ve yaptığı şeyler yaşamayı oluşturur.²¹

Gasset'in felsefesinde insan ve yaşam tarihsellikte buluşur ve tarihsellik içerisinde anlaşılır. Çünkü insan ancak tarihsel süreçte kendini var eder, varlığını bulur ve kendini oluşturur.²² Konuya açıklık getirmek için Gasset'in vermiş olduğu örnekte belirttiği gibi bugünkü kaplan ile bin yıl önceki kaplan arasında bir fark yoktur; kaplan hep varlığını sergiler ve o, hep ilk kaplandır. Ama insan, kaplan gibi değildir; birey olarak insan, insanlığı sergilemez. İnsan, doğduğu an kendini başka insanlarla birlikte ve onların oluşturduğu toplum içinde kendini bulur. Bu yüzden onun insanlığı, onda gelişmeye başlayan insanlık ondan önce gelişmeye başlayan ve doruğa ulaşan başka bir insanlıktan başlar. O, kendi insanlığında kendinden daha önce biçimlendirilmiş bir insan olma tarzını biriktirir. Yani onun için insanlık icat edilmesi gereken bir değildir. İnsan bir kaplan misali hep sıfırdan başlamak zorunda kalmaz. İnsan bir artı noktası vardır, bireysel gelişimine o noktadan başlar ve kendi büyümesini de ona ekler. Bu manada “insan bir ilk insan, sonsuza değin Âdem değildir, biçimsel olarak ikinci, üçüncü vb. insandır.”²³ Başkalarının başından geçmiş olduğu için geçmiş, geçmiş olmamıştır. Aksine geçmiş, insanın bugünüdür, şu an olmuş olduğu biçimdeki şeyin parçasıdır. İçinde bulunduğumuz şu anki yaşam olan yaşamımız, birey ve topluluk olarak geçmişte olmuş olduğumuz şeylerin bileşimidir.²⁴ Demek ki insanın geçmişi, insanı insan yapandır. Geçmiş, insanların yanlarından ayırmadıkları kimlik kartı gibidir²⁵, bugünü ayakta tutan, canlı ve etkin güçtür. Bu nedenle Gasset “geçmiş ta uzaklarda, mazide değil, buracıkta, benim içindedir. Geçmiş benim kendimdir – yani benim yaşamımdır.” demektedir.²⁶

Anlaşıldığı üzere Gasset için geçmiş arkada kalan, soyut ve gerçekdışı bir şey olmaktan ötedir.²⁷ Bu noktada tarih, insanı soyut, nesnel, bağımsız ve biricik bir varlık olarak değerlendirilmeye engel olur.²⁸ Ona göre insan üzerine söylenen her söz ve insanın

²¹ Cihan, *a.g.e.*, s.143.

²² İbrahim Nacak, “Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, 15,2021, s. 75.

²³ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.41.

²⁴ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.36.

²⁵ Naci İspir ve Gülhanım Küçükalkan, “Ben ve Öteki İlişkisinde İnsan ve Diğerler”, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 5, 2013, s.3.

²⁶ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.43.

²⁷ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.43.

²⁸ Nacak, *a.g.m.*, s. 75.

bütün başarıları tarihle iç içedir. Nerede insandan söz ediliyorsa oradan tarihten, nerede tarihten söz ediliyorsa orada insandan söz edilmektedir.²⁹ Şöyle ki olabileceği değişik olanaklar insanın önünde dururken yaşamış olduğu şeylerde onun arkasında durmaktadır. İnsanın olmuş olduğu şeyler olabileceklerini de etkilemektedir. Böylece insanın yaşam deneyimi olmuş olduğu şeye ait belleğinde saklanan, bugününde ve güncel gerçekliğinde hep bir birikim halinde bulunan bilgidir. Ama bu yaşam deneyimi insanın sadece kendi deneyimlerinden ibaret değildir; yaşadığı toplumun ona aktardıklarını da içermektedir.³⁰

1.3. BİREYSEL İNSAN YAŞAMININ TEMEL VE KÖKTEN GERÇEKLİĞİ

Gasset'in tarihsellik içerisinde ele aldığı insan "ben" olarak asla yalnız değildir. Ona göre, özne, nesnelere bağımsız değildir. Onların birbirlerine ihtiyaçları vardır. "Ben", diğer "ben"ler ve şeyler ile birlikte vardır. Bu nedenle ilk temel ve kökten gerçeklik "ben" değil, "yaşam"dır. "Ben" bir çevre ya da ortamda diğer "ben"lerle birlikte yaşar. Gasset'in bu noktadaki temel vurgusu, "birey ve dünya arasındaki dinamik diyalog" olarak tanımlayabileceğimiz "yaşam" fikri üzerindedir. Bu dinamik diyalog Gasset'in "ben, kendim ve benim ortamımın toplamıyım" ifadesinde kendini açıkça gösterir.³¹ Gasset öyle bir gerçeklik düzlemi ya da alanı arayışı içindedir ki bu kökten olduğu için altında daha başka hiçbir düzlem bulunmamalı ve zorunlu olarak tüm diğer gerçeklikler o temelin üstünde belirmelidir. İşte bu kökten gerçeklik insan yaşamından başka bir şey değildir.³² Bu bağlamda "kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, özü gereği başka her gerçekliğin kendini duyurması için sunulan bir alan olarak karşımıza çıkar. Öyleyse, tek tek insan yaşamlarını ve ortamını oluşturan her şeyi hesaba katmadan, onların gerçekliklerini de kabul etmeden insanın varoluşunu gerçekleştirme düşünülemez. İnsan yaşamını mümkün ve anlamlı kılan şeyin, insanın kendi gerçeklikleriyle birlikte ortamını oluşturan tüm diğer gerçeklerinde farkında olmasından geçtiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır."³³

Gasset insan yaşamını kökten gerçeklik olarak görmekte ve bu kökten gerçekliği ise herkesin kendisine has bir yaşamı olduğundan dolayı bireysel insan yaşamı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kökten gerçeklik olarak insan yaşamı herhangi bir şey

²⁹ İspir ve Küçükalkan, *a.g.m.*, s.3.

³⁰ Cihan, *a.g.e.*, s. 140.

³¹ İspir ve Küçükalkan, *a.g.m.*, s. 3.

³² Gasset, *İnsan ve Herkes*, s. 53.

³³ İspir ve Küçükalkan, *a.g.m.*, s. 8.

hakkında edindiğimiz tüm bilgiyi son elde üzerinde derin düşünüp temellendirmemiz ve yerleştirmemiz gereken yerdur yani bizim yaşantımızdır.³⁴ İnsan yaşamı ise bireysel olan ve başka birinin yaşamını düşünmekten kaçınmaktır. Herkes kendi yaşamını esas almalıdır. Kökten gerçeklik olarak insan yaşamı ancak herkesin kendisinininkidir, yalnızca benim yaşamımdır.³⁵ Biz yaşamımız dediğimizde aslında herkesin kendi yaşamı olarak anlamlandırmak gerekmektedir. O, yaşamı ortak ve çoğul olan bir şey olarak görmez, herkesin yaşamının bireysel olduğunu kabul eder, bu bireysel yaşantı ise kökten gerçekliktir. Başkasının yaşamını şöyle ifade eder:

“Başkalarının yaşamı dediğimiz, dostların ya da sevgilinin yaşamı da zaten benim yaşamımın sahnesinde beliren bir şeydir; yani herkesin kendi yaşamının, o yüzden de o yaşamın varlığını gerektirir.. Ötekinin yaşamı, isterse o bizim en yakınımız ve mahremimiz olsun, benim için salt gösteridir, tıpkı bir ağaç, bir kaya ya da geçip giden bir bulut gibi. Gözüm görür onu, ama ben o değilimdir, yani yaşamam onu. Ötekinin dışı ağrıyorsa, yüzünden, kaslarının gerilişinden anlarım, yani benim için canı yanan birinin görünümüdür, ama onun dış ağrısını ben çekmem; bu nedenle, bende olan şey kendi dişim ağrıdığına olana hiç benzemez. Aslında yakınımın dış ağrısı sonuçta benim bir varsayımım, tahminim ya da iddiamdır, varsayımsal bir ağrıdır. Kendiminkiyse tartışma götürmez. Doğrusunu isterseniz, bize dişim ağrıyor diye gelen dostumuzun dışı sahiden ağrıyor mu, bundan asla emin olamayız. Ağrısının kanıtı bizim için ancak bazı dış belirtilerdir, onlar da ağrının kendisi değil, kas gerilmesi, boşlukta dolaşan bakışlar, elin yanağa bastırılışıdır; o el hareketi de aslında kaynaklandığı nedene tümüyle uyarısızdır, dış ağrısı bir kuşmuş da uçup gitmesin diye üstüne bastırırız sanki. Başkasının acısı bizim açımızdan kökten bir gerçeklik değildir, ikincil, türeme ve sorunlu bir gerçekliktir. Onun kökten gerçekliğinden yakalayabildiğimiz yalnızca görünümü, görüntüsü, belirtileridir.”³⁶

Bu durumda Gasset için başkasının kökten gerçekliğini anlamamız sadece bir görünüm sonucudur. Başkasının yaşamı *ben* için eğer bir görünümünden ibaretse, bu yaşam başkasına aktarılamaz, herkes kendi hayatını yaşamakla sorumludur. Kimse yaşama uğraşında başkasının yerini geçemez. Çektiği dış ağrısıyla kendi canı yanmak zorundadır, o ağrının bir parçacığını bile başkasına aktaramaz. Bu acıyı da başkası hissedemez. Başka hiç kimse onun vereceği vekâletle onun yapacağı ya da olacağı şeyi seçemez ya da kararlaştıramaz. Hiç kimse duygularında ve sevgilerinde kendini onun yerine koyamaz. Hiçbir zaman da koyamayacaktır.³⁷ Bu yüzdendir ki Gasset, başkasına aktarılamaz

³⁴ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.51.

³⁵ Gasset, *İnsan ve Herkes*, 51-52.

³⁶ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s. 52.

³⁷ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.67.

olmasından ötürü yaşamın özünde yalnızlık, kökten yalnızlık olduğunu ifade eder.³⁸ İnsanın çevresindeki herşeyle -mineraller, bitkiler, hayvanlar, öbür insanlar- onu doğrudan ilişkiye sokan insani yaşantısı, özünde yalnızlıktır. Birinin dişim ağrıdığında canı yanan yalnızca o olabilir. O, bu durumu anlatmak için “sahiden düşündüğüm -yani salt birilerinden duyup da öylesine yinelemediğim- şeyi yalnız ben ya da yalnızlığımın içinde ben düşünmek durumundayım.”³⁹ demektedir.

Gasset’e göre insan için gerçeklik olmak iddiasında bulunabilecek her türlü şey insanın yaşamında kendini göstermelidir.⁴⁰ Gerçek olan şey insanın yaşadığı şeydir. Gerçek var olan insanı etkileyen bir şeydir. Bu yüzden en önemli gerçeklik insan yaşamıdır ve bu yaşam ise kökten gerçekliktir. Gasset *İnsan ve Herkes* adlı eserinde bu durumu "Bir kez daha söylüyorum, yaşamımızın, her birimizin kendi yaşamının bu kaçınılmaz, apaçık, kuşku götürmez, tartışılmaz sahiciliği onu kökten gerçeklik olarak adlandırmamın ilk nedenidir."⁴¹ sözleriyle belirtmektedir. Gasset için tüm diğer gerçeklikler kökten gerçekliği içinde yer almaktadır. Bu durumdan dolayı kökten gerçeklik olan yaşam, tüm gerçekliği içinde barındırmaktadır. Başkasının yaşamında da bir gerçeklik vardır. Bu gerçeklik kökten gerçekliğin dışında olan bir gerçekliktir. Çünkü insan kökten gerçekliği deneyimlediği bir şeydir. Deneyimlemeyeceği bir şey onun için gerçeklik olabilir, ancak onun için kökten gerçeklik olamaz. Kökten gerçekliğin dışında bir olan bir gerçeklikten öteye gidemez. Şöyle denilebilir: Tek gerçeklik vardır. O da kökten gerçeklik olarak insan yaşamıdır. İnsan yaşamı kökten gerçeklik olarak tanımlanıyorsa, insan yaşamında baş rolü oynayan kişi insanın kendisi olduğundan gerçeklik aslında, insanın var olduğu sonucuna bizi götürecektir. Tek gerçeklik insan kendisi olacaktır.

Tek gerçeklik insanın kendisidir, o da yalnızca olmak değil, aynı zamanda kendi varlığını seçmek anlamına gelir.⁴² Şöyle ki insan hep bir şeyler yapmak, bir şeyler yapar olmak durumundadır. Çünkü insana verilen bu yaşam yapıлып, tamamlanmış olarak verilmemiştir. Her insan kendi yaşamını yapılandırmak zorundadır. İnsana verilen bu yaşam boş olarak verilmemiştir, insan giderek onu doldurmak, içine bir şeyler koymak

³⁸ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s. 67.

³⁹ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.26.

⁴⁰ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s 163.

⁴¹ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s 60.

⁴² Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.58.

durumundadır. Tüm uğraşları bu yöndedir. Taş, bitki, hayvanın durumu insanınki gibi değildir. Varlıkları onlara önceden belirlenmiş ve çözümlenmiş olarak verilmiştir. Taş, varolmaya başladığında, varoluşundan başka, davranışı da önceden belirlenmiş, yani ağırlık yapmak, ağırlığını yeryüzünün merkezine yöneltmektedir. Aynı şekilde, hayvanın davranışları da belli sınırlar çerçevesinde kendisine verilmiş, o da kendi katılımı olmaksızın, içgüdülerini izlemektedir. Oysa insana verilen hep bir şeyler yapar olmak zorunluluğu, yoksa kendisini ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bulur; ancak ne yapması gerektiği önceden, bir seferde belirlenmiş değildir. Çünkü içinde yaşamak zorunda olduğu bu ortam ya da dünyanın en acayip ve tedirginlik verici yanı, kendi kaçınılmaz çemberi ya da ufkunda insan eylemleri için hep çeşitli olasılıklar sunmasıdır. Bu çeşitlilik karşısında insanın seçmekten, dolayısıyla özgürlüğünü kullanmaktan başka çaresi yoktur. İçinde kaçınılmaz biçimde yer aldığı ve tutsağı bulunduğu ortam, bu yer ve bu zaman onu her an bir tek eyleme ya da uğraşa zorlamaz, birkaç olasılık sunar ve onu acımadan kendi teşebbüsüne, kendi ilhamına teslim eder; yani kendi sorumluluğunu almaya yöneltir. İnsan sokağa çıktığında, hangi yöne gideceğini, hangi yolu tutacağını kararlaştırmak zorunda kalacaktır. Eğer bu sıradan durumda bu böyleyse, yaşamın, örneğin bir meslek, bir kariyer seçmek gibi görkemli karar anlarında çok daha beteri olur; kariyer zaten yol ve yolun yönü anlamına gelmektedir.⁴³

İnsan, olmak, yani oluşunu sürdürmek için hep bir şeyler yapar olmak zorundadır, ne var ki o yapması gereken şey zorunlu olmadığı gibi önceden belirlenmiş de değildir, onu kendi seçmek ve kararlaştırmak durumundadır, başka kimseyi vekil tutamaz, kendi için ve kendi karşısında, yalnızca kendi sorumluluğu altındadır. Ne yapacağına karar verirken hiç kimse onun yerine geçemez, çünkü kendini başkasının iradesine teslim etme kararını bile verecek olan yine kendi kendisidir. O seçme zorunluluğu ve onun sonucunda, ister istemez özgürlüğe hükümlü oluş, kendi hesabına, tehlikeleri göğüsleyerek yaşamak, ortam koşullarının asla tek yönlü olmayışından, hep birden fazla, hatta birçok yanı olmasından ileri gelmektedir. Yani ortam insana yapmanın ve olmanın değişik olasılıklarını sunar. Bu yüzdendir ki insan yaşamını bir yandan “şöyle yapardım, düşünürdüm, duyardım, isterdim, kararlaştırırdım” diyerek geçirir, ama öbür yandan yaşam çokyönlüdür. Her an ve her yer insanın önüne farklı yollar çıkarır. Eski bir Hint

⁴³ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.58.

kitabında şöyle yazmaktadır: "İnsan ayağını nereye basarsa bassın, hep yüz tane yol üstündedir." Bu yüzden yaşam sürekli bir yol kavşağı, sürekli kararsızlıktır.⁴⁴

Sonuç olarak Gasset'in nazarında insan yaşamının tuhaf bir gerçeklik olduğu söylenebilir. Ona göre bir ortamın çaresiz tutsağı olan insan, kendi gayretleri sonucunda yazgısını gerçekleştirmek durumundadır. İnsanın bir ortamda ya da dünyada yaşıyor olması onun yazgısıdır, bunu kendisi seçmemiştir. Fakat burada karşısına çeşitli olanaklar çıkar ve onlar arasında seçimlerde bulunur, bu noktada özgürdür. Bu nedenle Gasset, insanı doğuştan getirdikleri ile değil de, sonradan kazandıklarıyla, yapıp ettikleriyle ve uğraşlarıyla anlamının ve yorumlamanın üzerinde durur.⁴⁵

1.4. PERSPEKTİVİZİM VE HAKİKAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNSANI ANLAMA

Felsefe tarihinde Nietzsche'nin düşünceleriyle ilişkilendirilen perspektivizm, kişisel bakış, belli bir açıdan bakışı, bakış açıların çokluğu olarak ifade edilmektedir. "Olgu diye bir şey yoktur, yalnızca birtakım yorumlar vardır."⁴⁶ diyen Nietzsche, bu sözyle olguların var olmadığını, sadece yorumların olabileceğini ve her yorumun dünyaya sadece bir perspektiften bakabileceğini ileri sürmektedir. Nietzsche'de bu, insan problemlerinin hep yeniden ele alınabileceği her ele alınışla da yeni doğru bir şeyin kavranabileceği anlamına gelmektedir.⁴⁷ Bu noktada Gasset'in insanı anlamak için perspektivizmin ışığında geliştirdiği düşüncelerinin Nietzsche'nin fikirlerine benzer olduğu söylenebilir. Gasset'in perspektivizmi, herkesin kendi düşüncesinin sınırlarında düşünmesi ya da bir görüşün kendi zamanındaki olayların arasında, görüşü öne sürenin düşüncesiyle sınırlı olması manasına gelir.⁴⁸

Mutlak akla yönelik eleştirilerde bulunan Gasset, temel ve kökten gerçeklik olarak her insanın bireysel yaşamından hareket ederek mutlak anlamda doğruların olmadığını buna karşı her insanın kendi yaşamına dayanan perspektiflerin var olduğunu kabul etmektedir. O, bilgide perspektif farklılığına önem verirken anlamın çoğulluğuna vurgu

⁴⁴ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.59.

⁴⁵ Cihan, *a.g.e.*, s. 67-68.

⁴⁶ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Ahmet İnam (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 85.

⁴⁷ Zeynep Kantarcı Bingöl, *Nietzsche'de Ahlak, Din ve Felsefe Eleştirisi*, Duvar Yayınları, İzmir, 2022, s. 48.

⁴⁸ Ahmet Kavlak. "Jose Ortega Y. Gasset'in İnsan felsefesi" (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 1998, s.52.

yapar. Değişmez bilgilerin ya da insana ve yaşama dair değişmeyen betimlerinin olduğunu eleştiren Gasset'e göre insanlar yaşama kendi pencerelerinden bakarlar. Bu yüzden algılama, anlama, anlamlandırma görecelidir, mutlak hakikatler ya da doğrular olamaz. Gasset, tek bir doğrunun olmadığını, her doğrunun öznenin konumuna göre belirleneceğini ifade etmekte ve öznenin konumuna göre belirlenen doğrular "görece doğrular" demektir.⁴⁹ Yani bir nesneye ya da olaya bakan kişiler gördükleri şeyleri farklı yorumlayabilir. O, bu düşüncelerini *Sanatın İnsansızlaştırılması* adlı denemesinde somut bir örnek üzerinden şöyle açıklamaktadır:

*"Ünlü bir adam can çekişmektedir. Eşi yatağının başucundadır. Bir doktor, ölümüne doğru ilerleyen adamın nabzını saymaktadır. Odanın bir köşesinde iki kişi daha vardır; o yaşlı sahneye görevi gereği tanık olan bir gazeteci ile rastlantının oraya sürüklendiği bir ressam. Eş, doktor, gazeteci ve ressam aynı olayı izlemektedirler. Ama o bir tek ve aynı olay -bir insanın can çekişmesi- içlerinden her birine değişik bir görünüm sunar. Ve o görünümler birbirlerinden öylesine ayrıdır ki, ortak bir paydaları olduğunu söylemek bile güçtür. Üzüntüden kendinden geçmiş eş ile sahneyi tam bir duyarsızlıkla seyreden ressam arasındaki fark öylesine büyüktür ki, şöyle desek daha yerinde olur: Adamın eşi ile ressam tümüyle farklı iki olayı izlemektedir."*⁵⁰

Gasset'in verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere insanlar ayrı ayrı bakış açılarından tek ve aynı gerçeğe baksalar bile bu gerçeklik birçok farklı gerçeğe bölünmektedir. Peki, bu birçok gerçekten sahici olan hangisidir? Hangisi asıl gerçektir? Gasset'e göre bu hususta nasıl bir karar verilirse verilsin keyfi olacaktır. Çünkü bu bakış açılarının içinden birini ötekine tercih etmek olsa olsa kişinin kaprisinden kaynaklanır. Zaten tüm o gerçekler eşdeğerdir, her biri gerçekliğe bakan kişinin görüş açısına uygunluk arz eder. İnsan o bakış açılarını sınıflandırabilir sonra aralarından en normal ya da en doğal olanını seçebilir, fakat gerçek üstüne kesinlikle mutlak bir kavrama ulaşamaz. Belki pratik ve normatif bir kavrama ulaşabilir.⁵¹

Gasset, bakış açısı ve hakikat arasındaki bağlantıyı değerlendirmektedir. Ona göre her bir bakış açısı hakikatin bir parçası olmak durumundadır. Çünkü insanlar kendi bakış açılarından yola çıkarak evrene bakarlar. Birinin fark ettiğini diğeri fark etmeyebilir, herkesin evrene bakışının aynı olması mümkün değildir. Bu nedenle Gasset dünyanın nihai varlığının ne madde ne ruh ne de herhangi bir şekilde belirlenmiş bir şey olduğunu,

⁴⁹ Jose Ortega Y Gasset, *Çağımızın Meselesi*, Züleyha Yılmaz (çev.). Babil Yayınları, İstanbul, 2021, s. 28.

⁵⁰ Jose Ortega Y Gasset, *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*, Neyyire Gül Işık (çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 27.

⁵¹ Gasset, *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*, s. 27-28.

bir perspektif olduğunu söylemektedir.⁵² Gasset için kozmik gerçek öyle bir şeydir ki, yalnızca belli bir perspektif içerisinde görünebilir. Perspektif, gerçeğin bileşenlerinden biridir. Dokusunu bozan şey olmak şöyle dursun, onu tertip eden şeydir. Bakılan bütün noktalardan hep aynı görünen bir gerçekliğin var olması saçma bir düşüncedir.⁵³ Yani her birey hakikatin kendine görünen kısmını görür ve bilir, onun gördüğü hakikatin kısmını başka hiçbir kimse görmeyebilir. Böylece her bakış açısı hakikati oluşturan bir bileşen olma durumundadır.⁵⁴ Aslında hiç kimsenin aynı şeyleri aynı görmediği doğrudur. Çünkü herkesin konumu farklıdır ve olayları da farklı şekillerde görür. Bunun sebebi de her kişinin çevresine, ihtiyaçlarına, hislerine, isteklerine, entelektüel meşguliyetlerine bağlı olarak görüşlerinin değişmesidir. Bu bileşenlerin hepsi birey olarak ben'i oluşturmaktadır.⁵⁵

Gasset, insanların yaşam biçimlerine göre hakikatlerin olduğunu düşünmektedir. O, yaşanılan ortama bağlı olmayan hiçbir doğruluğun bulunamayacağını belirtmektedir. Ona göre her insan kendi yaşamından kaynaklanan bakış açılarıyla olay ve olgulara yaklaşır. Bu hususta bütün bakış açıları ayı değere sahip olduğundan gerçek üzerine mutlak ve değişmez yargıda bulunmak güçleşir. Her bakış açısı kendi adına doğru ya da haklı olmaktadır.⁵⁶ Kısaca "Her bir yaşam, çevre ve ben arasındaki bir etkileşimin sonucudur, her ben bir perspektif birliğine sahiptir. Hakikat öyleyse, perspektifseldir ve sınırlılıktan kaynaklanan görüş noktasının birliğine bağlı. Ve yalnızca kendi doğruluğunu iddia eden perspektif dışında yanlış olan bir perspektif yoktur."⁵⁷

Aslında hiç kimsenin aynı şeyleri aynı görmediği doğrudur. Çünkü herkesin konumu farklıdır ve olayları da farklı şekillerde görür. Bunun sebebi de her kişinin çevresine, ihtiyaçlarına, hislerine, isteklerine, entelektüel meşguliyetlerine bağlı olarak görüşlerinin değişmesidir. Bu bileşenlerin hepsi birey olarak ben'i oluşturmaktadır.

⁵² Cihan, *a.g.e.*, s. 70.

⁵³ Jose Ortega Y Gasset, *Çağımızın Meselesi*, Züleyha Yılmaz (çev.), Babil Yayınları, İstanbul, 2021, s.86.

⁵⁴ Cihan, *a.g.e.*, s.70.

⁵⁵ Nilüfer Önder, "Jose Ortega Y. Gasset'de İnsan ve Toplum", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 2010, s. 50.

⁵⁶ Cihan, *a.g.e.*, s.76.

⁵⁷ Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, C. U. Press, Cambridge, 1995, s.552.

1.5. İNSANIN TOPLUMSALLIĞI

Yaşadığı dönemin tarihsel ve toplumsal olayları ve sorunlarından etkilenerek düşüncelerini geliştiren Gasset, toplumsal bir varlık olarak insanın diğer insanlarla ilişkisi konusu üzerinde durmuştur. Özellikle yaşadığı dönemde insanların yığınlaşmasına ve niteliksiz hale dönüşmesine tanık olan Gasset kalabalıklar içinde kaybolma tehlikesi yaşayan insanın kurtarılması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedendir ki onun düşüncesinde ben'in öteki ile ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁸

Toplumsallık insana özgü bir niteliktir ve insan yaşamının bir olgusudur. İnsan yaşamı her insanın bireysel yaşamıdır. Kendini bir ortamda bulan insan, bu ortamında uğraşlar, eylemler ve davranışlar içindedir. Bunların hepsi onun yaşantısını oluşturur. Ama insan bu dünyada yalnız değildir, diğer insanlarla bağlantı halindedir, ilişki içindedir. Gasset'e göre insani olay her zaman kişisel bir olaydır. İnsani olan şeylerin yaratıcı öznesi insandır ve insanın her ediminde, ediminin kaynağında sorumlu olan özne vardır. Bu haliyle insani yaşantının özünü yalnızlık oluşturmaktadır. Oysa toplumsal olay, başka insanlarla olan ilişkilerde ortaya çıkar, Dolayısıyla toplumsal olay, yalnızlık içindeki insani yaşamımızın bir davranışı olamaz. Böylece insanın sadece varoluşu değil, dünya ile birlikte var oluşu temel ve inkâr edilmez bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.⁵⁹ İşte bu noktada Gasset'in "Yaşamak bir ortamın çaresiz tutsağı olmaktır." sözünün açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Gasset, *İnsan ve "Herkes"* adlı eserinde insanın içinde yaşamak zorunda olduğu ortamın ya da dünyanın en acayip ve tedirginlik verici yanının insana, kendi kaçınılmaz çemberi ya da ufkunda eylemleri için hep çeşitli olasılıklar sunması olduğunu belirtir. İnsanın ise o çeşitlilik karşısında seçmekten, dolayısıyla özgürlüğümüzü kullanmaktan başka çaresi yoktur. İnsanın içinde kaçınılmaz biçimde yer aldığı ve tutsağı bulunduğu ortam, insanı her an bir tek eyleme ya da uğraşa zorlamaz, ona birkaç olasılık sunar. Bunlar karşısında insan seçme özgürlüğünü kullanır, eylemlerini kendi seçer, kararlar alır.⁶⁰ Bu yüzden Gasset "yaşam başkasına aktarılamaz, herkes kendi hayatını yaşamakla yükümlüdür; kimse yaşama uğraşında başkasının yerini alamaz." demektedir. Tüm içindekilerle birlikte koskoca bir evren vardır, sonsuz şeyler vardır, ama onların ortasında insan, kökten gerçekliğinde, yalnızdır, onlarla yapayalnızdır

⁵⁸ Cihan, *a.g.e.*, s.77.

⁵⁹ Cihan, *a.g.e.*, s.79.

⁶⁰ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.55.

ve o şeylerin arasında diğer insan varlıkları da olduğuna göre, onlarla birlikte yalnızdır.⁶¹ Buna rağmen insan yaşamı olan o çaresiz kökten yalnızlığın dibinden hep bir o kadar kökten eşlik arayışı ile kurtulur. Yani yaşamını onun yaşamıyla bir potada eritebilecek, girift olacak kişiyi arar.⁶²

Gasset insanı bir bütün olarak ele alır ve insanın fiziksel, toplumsal ve kültürel bir çevrede yaşadığını belirtir. Ona göre insan yaşadığı dünyayı seçme şansına sahip olmasa da insan bir nesne değildir, bir kişidir. Bu yüzden yaşamak demek bir ortamda olmaktır, dünya ile meşgul olmaktır, dünya üzerinde eylemde bulunmaktır. Yani insan yaşamı soyut ve tek başına bir gerçeklik, iletişimde bulunmama hali değildir. Aksine insan, dünyada diğer insanlarla ve varlıklarla birlikte yaşar ve bundan toplumsal yaşam doğar.

⁶³ Herkesin kendi yaşamında karşılaştığı ilk şey öteki insanlardır. Her insan bir ailede doğar, ailenin de asla çevresinden yalıtılmış bir varlığı yoktur. Demek oluyor ki insan insanların arasında doğar, karşılaştığı ilk şey insanlardır, yani yaşayacağı dünya insanlardan oluşan bir çevre olarak başlar. "Çevresi olan bir adam", "insanın çevresi olmalı", "pek çevresi olmayan biri" dediğimiz zamanlar kullandığımız anlamda "çevre" insani çevre yaşamdaki hayvanlar dünyasından, bitki ve mineral dünyasından önce gelmektedir.⁶⁴

Gasset, toplumsallık konusundaki düşüncelerini ben ve öteki arasındaki ilişki bağlamında değerlendirmektedir. Değerlendirmesine varlık türlerini inceleyerek başlayan Gasset, mineralleri, bitkileri, hayvanları ve insanları dünyadaki varlık türleri olarak sınıflandırır ve bu varlıkların birbirlerine karşı olan eylemlerinde *karşılık verebilme* durumunu toplumsallığın bir kriteri haline getirmektedir. Gasset'e göre ne taş ne de bitki karşısındaki davranışımızda toplumsallığın zerresi bile yoktur. Hayvanla yüzleştığımızde ise insan onun arasında ve hayvanların kendi aralarında toplumsal ilişkiye benzer bir şeyler sezilmektedir. Çünkü hayvanla herhangi bir şey yaptığımızda, hayvanın az çok eylemimizi öngöreceğine ve karşılık vermeye hazırlanacağına güvenmekten başka çaremiz olamaz. Buna rağmen insanın hayvanla olan ilişkisi sınırlı ve belirsizdir. Gasset kastetmiş olduğu ilişkinin niteliğini şöyle ifade etmektedir:

⁶¹ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.60.

⁶² Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.61.

⁶³ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.78.

⁶⁴ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.106.

"Karşılıklı etkileşimin daha berrak, sınırsız ve açık seçik olduğu başka olaylar aramak; yani öyle olaylar ki bana karşılık veren öteki varlık da bana tıpkı benim ona yanıt verdiğim gibi yanıt verme yeteneğinde olsun. O zaman karşılıklılık durumu berrak, doygun ve açık seçik olacaktır. Şimdi bakın, bu benim başıma ancak "öteki"yle yüz yüze geliyor dahası, onu "öteki" sayışımın nedeni yanıtlayabilme düzleminde benim tam eşit karşılığım olması. Otro Latince alter tam anlamıyla bir çift ve yalnızca bir çift söz konusu olduğunda kullanılan terimdir Unus et alter alter karşılık verendir unusun denektaşı, karşılığıdır. Bu yüzden unusun ben alter öteki ile ilişkisi dilimizde harika bir terimle alternar (birbirinin yerine geçmek) diye anılır. Birisiyle "alışverişimiz olmadığını" söylemek onunla "toplumsal ilişkimiz" olmadığını anlamına gelir. Ne taşla ne de sebzeyle alışverişimiz olur."⁶⁵

Bu açıklamaya dayanarak Gasset'in nazarında ancak insan ben'in gözüne bir öteki olarak görünebilir. Çünkü Gasset için öteki, insanın alışverişi olabileceği kişidir. Öteki'den nefret edilse de, var olması hiç istenmese de öteki, ben için kaçınılmaz biçimde varolmaktadır. Bu da insanı istese de istemese de kendisi ve öteki hakkındaki, belki de kötü olan niyetlerini bile hesaba katmaya zorlar. Böylece karşılıklı *hesaba katma*, *karşılıklılık* ilişkiyi toplumsal olarak niteleme iznini vermektedir. Çünkü tıpkı ben gibi öteki de düşünmekte, duymakta, istemektedir. Onun da ben gibi amaçları vardır, kendi yolunda gider. Tüm bunlar öteki'nin yüz ve el kol hareketlerinden ben'e yanıt verdiğini, ben'in karşılığı olduğunu gözlemlediğinden ötürü aşikâr hale gelir.⁶⁶

Gasset'e göre insanlar ancak karşılıklı birbirlerini hesaba kattıkları bir ilişkide toplumsallık oluşur. O, ben'in karşısında yer alan kendisi gibi olan başka ben'ler ile arasındaki ilişkiyi ele alır ve ben'in penceresinden öteki insanların nasıl görüldüğünü sorgular. Bu anlamda Gasset, ben'in diğer ben'lerle olan ilişkisini *birliktelik* bağlamında incelemektedir. Gasset için insan bir taşın varlığını hesaba katar; fakat bir taş insanın varlığını hesaba katmaz. Aynı zamanda insan, taşın varlığını nasıl hesaba katıyorsa başka insanların varlığını da hesaba katar. Nasıl ki ben için öteki varsa, öteki için de ben vardır. Gasset, bu karşılıklı ilişkiyi çok özel bir birliktelik olarak nitelemekte ve bir şey yaparken başka insanları da hesaba katmak gerektiğine inanmaktadır. Çünkü bu başka insanlar ben'in varlığına anlam katmaktadır. Bu nedenle iki insanın birlikteliği bir masa ya da sandalyenin yan yana durmasından çok daha anlamlı bir birlikteliktir. Bir insan başka bir insanı gördüğünde, sadece gördüğü ile kalmaz, gördüğü yalnızca o değildir, aynı zamanda

⁶⁵ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.104.

⁶⁶ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.104-105.

karşısındakinin onu gördüğünü de görür, öteki insana yansımış halde kendisi de bulunur. O halde insan için yaşamın anlamı diğer insanlarla birlikte yaşamasıyla değer kazanır.

Gasset'in ben'in öteki ile olan ilişkisini değerlendirmesinde akla şöyle bir soru gelebilir. Öteki'nin varlığı ben için bir tehdit ve tehlike arz eder mi? Şöyle ki diğer insanların kendilerine özgü tehlikeleri mevcuttur ve bu tehlike tam manasıyla ortadan kaldırılamaz. Bu noktada Gasset ben ile öteki arasındaki toplumsal ilişkimizin az ya da çok bir savaşım ve çatışma niteliğinde olduğunu öne sürmektedir. O, böyle bir çatışma ve savaşta ben'in aslında bir kendi sınırlarını ve bir ben olarak kendini keşfettiğini ifade etmektedir.⁶⁷ Bu noktada bireyin var olma mücadelesi kendisi dışındaki ötekilerle olan ilişkisi bağlamında daha çok önemli hale gelmektedir. Sonuç itibariyle birey yaşamış olduğu çevreden etkilenmektedir. Bununla birlikte birey etkilenmiş olduğu çevreyi de etkiler. Birey ancak içinde yaşamış olduğu çevreyle bilinebilir. "Aynı zamanda toplumsal bir yaşam alanına sahip olan insan, yaşamını sürdürürken çoğunlukla öteki diye tanımladığı bireylerle etkileşim ve paylaşım halindedir. Benini ortaya koymaya çalışırken öteki'yi bir tehlike olarak görse de, bu durum ben için kaçınılmazdır. Çünkü ben ancak başka benlerle birlikte nitelikli ve fonksiyonel bir pozisyon elde edebilir. Tersine ötekilerden yoksun bir ben, toplumsal yaşam alanından da yoksun kalmış olur."⁶⁸

1.6. İNSAN TİPOLOJİSİ

Gasset, kitle insanı ve seçkin veya soylu insan olarak iki tür insan tipinden söz etmektedir. Bir yanda kendi kendisinden çok şey bekleyerek güçlükleri ve görevleri sırtlayanlar, öbür yanda kendi kendilerinden özel hiçbir şey beklemeyenler; bunlar yaşamayı her an nasılsalar öyle olmak diye anlarlar, kendi kendilerini mükemmelleştirmek için zora koşmaksızın, ipini koparmış şamandıra misali, öylece salınır giderler.⁶⁹ Peki, Gasset böyle bir ayırım ile neyi anlatmak istemektedir?

Gasset'in çağına yönelik yapmış olduğu değerlendirmelere göre 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanmaya başlanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu yaşam standartlarının yükselmesi ve buna bağlı olarak hızlı bir nüfus artışının yaşanması,

⁶⁷ Cihan *a.g.e.*, s.93.

⁶⁸ Mehmet Fatih Işık, "Jose Ortega Y Gasset Ve "Ben" Kavramının Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, 2014, s.1.

⁶⁹ Jose Ortega Y Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2010. s.43.

liberal demokrasi ve tekniğin insanların yaşamlarını daha kolaylaştırıcı ve özgürleştirici bir hale getirmesine rağmen insanların karakterleri üzerinde de bazı problemler yaratmıştır. Ayrıca eğitim kurumlarında sadece deneye dayalı empirik bilginin doğruluğuna güvenen pozitivistin önemsenmesi ve buna karşı kültür eğitiminin göz ardı edilmesi durumu kitle insanın doğmasına neden olmuştur. Gasset'e göre modern dünyanın sağladığı olanaklar çarçabuk insanların hayatına dâhil edilmiş olsa bile ruhu aşılanamamıştır. Bu durumu Gasset şöyle örneklendirmiştir: Uygarlaşmış olan dünyanın kendisi, ama o dünyanın sakini uygarlaşmış değil: Ondaki uygarlığı görmüyor bile, sanki doğaymışçasına kullanıyor onu. Yeni insan otomobili arzuluyor ve onun sefasını sürüyor, gel gelelim cennet ağacının meyvesi sanıyor onu. Ruhunun derininde uygarlığın yapay, neredeyse inanılmaz niteliğini bilmiyor ve aygıtlara duyduğu tutkuyu onları olanaklı kılan ilkelere kadar derinleştirmiyor. Bu da 20. yüzyılda insanlığı birçok sorunla karşı karşıya getirmiştir. Avrupa'nın dört bir yanını dolduran yığınların karmaşık bir dünyada yaşamaları ve karar merci olma durumuna gelmeleri ile birlikte kitleler çağın kontrolünün ele geçirmişlerdir.⁷⁰ Bundan dolayı 20. yüzyılın başından itibaren kitle toplum, kitle insan ve bunların oluşturduğu dünya görüşü, hayat felsefesi ve inanç ve değerlerini belirleyen kitle kültürü ortaya çıkmıştır. Gasset'in de içinde olduğu birçok filozof kitle kültürünün insanlığı ve uygarlığı tehdit ettiği gerçeğine dikkat çekmek istemişlerdir. Gasset, sıradan ve niteliksiz kalabalıkların oluşturduğu kitleleri ve kitlelerin yönetimleri ele geçirmesini eleştirmektedir. Çözüm olarak seçkin ve nitelikli insanların yönetimde olmasını savunmaktadır.⁷¹ O, "kitlelerin hâkimiyeti altında devletin bireyin, grubun özgürlüğünü ezerek, geleceği hepten tüketmesinden korkmayalım da ne yapalım?"⁷² diye sormakta ve "kitle insanı gerçekte kendisini devlet sanıyor ve devleti kendi rahatını kaçırarak her türlü yaratıcı azınlığı ezmek üzere kullanmaya olan eğilimi giderek artmada"⁷³ diyerek tehlikenin boyutunu göstermeye çalışmaktadır. Onun kurtuluş umudu olan seçkin insan ise aslında kendini başkalarından üstün sanan bir ukala olmayıp, dilediği ileri hedeflere ulaşamasa da, başkalarından beklediğinden fazlasını kendi kendisinden bekleyen kişidir.

⁷⁰ Onur Güleriyüz, "*Jose Ortega Y Gasset: Kitlelerin Eğitimi*", Bahri Ata (ed.), *Avrupa'nın Öğretmeni Jose Ortega Y Gasset: Peyzaj Pedagojisi'nden Geleceğin Eğitimi'ne* içinde (55-64), Pegem Akademi, Ankara, 2020, s. 56-57; Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s. 113.

⁷¹ Cihan, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁷² Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.155.

⁷³ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.152.

Gasset *Kitlelerin Ayaklanması* adlı eserinde kitle insanını şöyle tanımlamaktadır:

“Kendi kendisini –iyilikte ya da kötülükte– özel nedenlere bağlı olarak değerlendirmeyen, kendisini “herkes gibi” hissedemeyen, yine de bundan gıcık olmayan, kendini başkalarıyla aynı hissetmekten zevk alan her kişi kitledir. Sadece bir adam düşünün, kendini birtakım özel nedenlere dayanarak değerlendirmeyi denediğinde –yani şu ya da bu yönde bir yeteneği var mı, herhangi bir konuda başkalarından daha başarılı oluyor mu diye kendi kendisine sorduğunda– hiçbir sıradışı niteliğinin bulunmadığını fark etsin. O adam kendini yeteneksiz ve sıradan, özel niteliklerden yoksun olarak hissedecektir; ne var ki kendini “kitle” olarak hissetmeyecektir.”⁷⁴

Gasset, kitle insanı diye adlandırdığı, insan tipinin başlıca özelliğinin kendisini sıradan hissettiği için sıradanlık hakkını ilan etmesi olduğunu, kendinden üstün merciler tanımayı reddettiğini ifade etmektedir.⁷⁵ Onun görüşünce, soyluluk çaba gerektiren, hep kendi kendini aşmaya, olduğu şeyden öteye, kendi kendisine ödev ve gereksinim olarak belirlemiş olduğu şeye ulaşmaya çalışan bir yaşamla eşanlamlıdır. O biçimiyle soylu yaşam, durgun ve sıradan yaşamın karşıtıdır; harcıâlem bir yaşam dıştan gelen bir güç onu kendinden dışarı taşımaya zorlamadığından, hep olduğu yerde saymaya hükümlü olarak, durağanlığıyla kendi kendini dışlar. Kalabalığın yaşam biçimi olmasından ve durağanlığından ötürü insan olmanın bu biçimine kitle demektedir.⁷⁶

Gasset kitle insanı ile entelektüel insan arasındaki farkın devlet yönetim kademelerinde de olması gerektiğini söyler. Nitekim Gasset için devleti yönetmek iktidarı ele geçirmekten ziyade iktidarı kolay bir şekilde yönetebilmek sanattır. Devlet yönetiminde aşırı heyecanlı düşüncelerin yerine dengeli bir yönetimi salık vermektedir. Sonuç olarak Gasset açısından devlet yönetiminin kitlelerden ziyade azınlık bir entelektüel sınıf tarafından idare edilmesi gerektiği görülmektedir.⁷⁷ Gasset’in devlet yönetim erki ve entelektüel sınıf arasında kurmuş olduğu bu ilişki türünün kökenlerinin Platon’da görüldüğü söylenebilir. Nitekim Platon da Devlet’in devleti yönetecek kişilerin entelektüel olması gerektiğini yazar⁷⁸ ve bu düşüncesini biraz daha ileriye taşıyarak

⁷⁴ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.143.

⁷⁵ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.167.

⁷⁶ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.95.

⁷⁷ Cihan, *a.g.e.*, s. 106.

⁷⁸ Platon, *Devlet*, Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 107-8.

devletin başında filozofun bulunması gerektiğini zorunluluk olarak görür.⁷⁹ Bu bakımdan Gasset'in entelektüel insanın devleti yönetmesi gerektiğine yönelik düşüncelerinin köklerinin Platon'a kadar gittiği görülmektedir.

Gasset'e göre kitle insanı kendini kusursuz hisseder. Oysa seçkin insan kendini kusursuz hissetmek için pek kendini beğenmiş biri olmalıdır, kendi kusursuzluğuna olan inancı onun özünden kaynaklanmaz, safdillik sonucu da değildir, kendini beğenmişliğinden kaynaklanır, kendisi için bile kurmaca, hayal ürünü ve sorunsaldır. O nedenle kendini beğenmiş kişi başkalarına ihtiyaç duyar, kendi hakkında edinmek istediği fikri onlara doğrulatma derdindedir. Öyle ki, bu sağlıksız durumda bile, kibrinden "körleşmiş" olsa dahi, soylu kişi kendini gerçekten tamamlanmış hissedemez. Oysa Gasset'in çağını yeni Âdem'i dediği vasat insan, kendi olgunluğundan kuşkulanmayı aklına bile getirmez. Kendine olan güveni tıpkı Âdem'inki gibidir. Kendini cennet ürünü olarak görür. Ruhundan doğan kapalılık, kendi yetersizliğini keşfetmesinin ilk koşulu olan şeyi engeller: Kendini öbür varlıklarla kıyaslamaz. Kıyaslama onun bir an için kendi kendinin dışına çıkıp, başkasının yerine geçmesini gerektirir. Oysa vasat ruh beden değiştirme yetisinden yoksundur, o yüce idmandan nasibini almamıştır.⁸⁰ Gasset kitle insanın kendi halinden memnun tavrını, kendisini eksiksiz ve mükemmel olarak görerek bir rahatsızlık duymasını eleştirirken, seçkin insanın kendisini tamamlanmış, her daim alt edilecek ve aşılması gereken bir varlık olarak görmesini onaylamaktadır. Bu hususta Gasset şunu da eklemektedir. Sanılanın aksine, esasında kölelik durumunda yaşayan kişi kitle insanı değil, seçkin kişidir. Yaşamını eğer aşkın bir şeylerin hizmetine adamamışsa ona bir anlam veremez. Bu yüzden, hizmet etme gereksinimini bir baskı olarak algılamaz. Herhangi bir nedenle o gereksinimden yoksun kalırsa tedirgin olur ve kendisine baskı yapacak daha çetin, daha çok çaba isteyen kurallar icat eder. Soylu yaşam disiplin olarak yaşamdır. Soyluluk çaba gereksinimiyle, zorunluluklarla tanımlanır, haklarla değil.⁸¹

Gasset kitle toplumlarının büyük ölçüde özgürlüklerini yitirdiklerini söyler. Bu kitlenin geleneksel kültürün uygarlaştırıcı etkisiyle aydınlanmadıklarını, basmakalıp değerleri benimsediklerini, kendilerine yabancılaştıklarını, kültürsüz, alelade ve yığın konumunda bulduklarını ifade eder.⁸² Kitle insanı, yaşamında bir tasarımdan yoksun

⁷⁹ Platon, *a.g.e.*, s. 182.

⁸⁰ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.100.

⁸¹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.93.

⁸² Osman Özkul, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, İstanbul, 2008, s. 36.

olan, ipini koparmış sandal gibi sürüklenen insandır. İşte bu yüzdendir ki, olanakları elindeki güçler muazzam olsa bile hiçbir şey yapılandırmaz.⁸³ Kitle insanı ayağını kendi yazgısının kaya gibi kesinliğine basmıyor, onun yerine sanki boşlukta asılı kalmışçasına, bitkisel bir yaşam sürüyor. Bu yüzden bu ağırlıksız, köksüz, yazgısından koparılmış yaşantılar, hiçbir zaman olmadığı gibi, en hafif akıntılara kapılıp sürükleniyorlar.⁸⁴ Kitle insanı, karakterine uygun olarak kendi dışında bir şeye yönelmekten vazgeçmekte ve kendini yaşamının hâkimi olarak hissetmektedir. Buna karşılık seçkin ya da üstün nitelikli insanın yapısında kendini daha yüce, üstün bir kurala uydurmak vardır, varlığını özgürce onun hizmetine sunar. Bu noktada üstün nitelikli insanı halk adamından şöyle ayırmak mümkündür: O kendinden çok şey bekleyen kişidir, beriki ise kendinden hiçbir şey beklemeden, olduğu gibi olmakla yetinen, kendinden pek memnun olan kişidir.⁸⁵ Herhangi bir sorunla yüz yüze geldiğinde, öylece, kafasında ne varsa onu düşünmekle yetinen kişi zihinsel olarak kitle insanıdır. Buna karşılık, hiçbir çaba harcamaksızın kafasında hazır bulduğu şeyi beğenmeyip, yalnızca kendinden ilerde olan ve erişmek için yeniden zorlanmayı gerektiren şeyi kendine layık sayan kişi üstün niteliklidir.⁸⁶

Gasset kitle insanının ahlak yoksunu olduğunu söylemektedir. Gasset'e göre ahlak her zaman için özü gereği bir şeye baş eğme, hizmet ve görev bilincidir. İnsanın öylesine ahlaktan nasipsiz olması mümkün değildir. Aslında dilbilgisini bile zorlayan bir terimle ahlak yoksunluğu diye adlandırılan şey mevcut değildir. Eğer kişi hiçbir kurala baş eğmek istemiyorsa, ister istemez her türlü ahlakı reddetme ahlakına baş eğmek zorundadır ki, bu da ahlak yoksunluğu değildir, ahlaksızlıktır. Negatif bir ahlaktır ve yine öbürünün biçimini bu kez içi boşalmış olarak korur. Öyleye yaşamın ahlaktan yoksun olduğuna nasıl mı inanılmaktadır? Gasset için kuşkusuz tüm kültür ve modern uygarlık bu kanıya götürmektedir. Gasset, çağındaki Avrupa'nın ruhsal tutumunun acıklı meyvelerini toplamakta olduğunu söylemektedir. Avrupa kendini muhteşem, ama köksüz bir kültürün yamacından aşağı çekinmeden koyuvermiş gitmektedir⁸⁷ Bu noktada Gasset'in Avrupa'yı değerlendirmesini özellikle ahlak konusunda Avrupa'yı eleştiri bombardımanına tutan Nietzsche'nin değerlendirmesine benzetebiliriz. Tıpkı Nietzsche gibi Gasset de

⁸³ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.77.

⁸⁴ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.137.

⁸⁵ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.93.

⁸⁶ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.98.

⁸⁷ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.221.

Avrupa'yı değersizleşmenin eşiğinde olarak görmektedir. Nietzsche, değerlerin inandırıcılığını yitirmesinin Avrupa'da bu zamana kadar görülmemiş bir gerginliğe sebep olduğunu ifade etmektedir. Nietzsche'nin tespitlerine göre döneminin Avrupa'sında yaşamın üstüne kurulu olduğu değerler sistemi çökmüş ve yaşam değer kaybetmiştir. Bundan dolayıdır ki eserlerinin tümünde, Batılı insanın derece derece ama git gide hız kazanarak artık hiçbir değer onun üzerinde etkide bulunmadığı ya da bu değerler ona artık hiçbir anlam ifade etmese de onlar hakkında gevezelik yapıp durduğu bir duruma geldiğini söylemektedir.⁸⁸

Gasset kitle insanının psikolojik yapısı inceleyerek aşağıdaki gözlemlere ulaşmıştır:⁸⁹

1) Yaşamın kolay, bolluk içinde, trajik sınırlamalardan azade olduğu yolunda doğuştan gelme, kökten bir izlenim; dolayısıyla her vasat birey kendi yüreğinde bir hâkimiyet ve zafer duygusu buluyor, bu da onu,

2) Kendi kendini nasılsa öylece ortaya koymaya, kendi ahlaksal ve zihinsel varlığını uygun ve eksiksiz saymaya davet ediyor. Böyle kendinden hoşnut oluşu onu kendi dışında her kuruma kulaklarını tıkamaya, kendi görüşlerinden kuşku duymamaya, başkalarını hesaba katmamaya yöneltiyor. Kendi içindeki hâkimiyet duygusu onu sürekli olarak başkalarına hükmetmeye özendiriyor. Bunun sonucunda yeryüzünde yalnızca kendisi ve türdeşleri varmış gibi davranacaktır; o nedenle

3) Her şeye burnunu sokacak, kendi sıradan görüşünü dayatacak, ihtiyat, başkalarını gözetme, sakınca, çekince nedir bilmeyecek, “doğrudan eylem” rejimine uyacaktır.

Gasset'in seçkin insan ve kitle insan ayrımı ile Nietzsche'nin üstinsan ve sürü insanı ayrımı arasında tıpatıp olmasa da benzerlikler gözlemlenmektedir. Nietzsche'ye göre yeryüzünün anlamı olan üstinsan yaratıcı insandır ve yeryüzü yaratıcı insanlarla anlam kazanır. Üstinsan yaratıcı faaliyetleriyle, eserleriyle ve başarılarıyla insanı ve dünyasını yeniden değerlendirmekte ve anlamlandırmaktadır. Dünya ve yaşam bu yaratıcı insanlar sayesinde değerli olmaktadır. Üstinsan kişiliğini bir sanat eseriymiş gibi şekillendirir. Kendisini sürekli yenilemekte, sürekli tazeliğini ve canlılığını korumakta, yorulmadan canla başla yaşamaktadır. Üstinsan, kendi kendisi olan insandır. Çünkü kendine özgü

⁸⁸ Kantarcı Bingöl, *a.g.e.*, s.1.

⁸⁹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s. 129-130.

yolu, düşünceleri ve değerlendirmeleri vardır. Üstinsan yeni başarılar, yeni değerler ortaya koyan insandır. Başarılarıyla geçmişi kurtarır ve insanın geleceğine yön verir. Geçmişi kurtarmak demek, geçmişe kendinde olan bir anlamı katmak, ona ilk defa bakmak, değerleri yeniden değerlendirmek demektir. Üstinsan, tedbirsizdir. Çünkü sürü insanları tarafından aldatılmaktan, sürünün tuzaklarına düşmekten korkmaz. Bu yüzden de sık sık aldatılabilen insandır.⁹⁰ Buna karşı sürü insanı ile Nietzsche, zayıf yaradılışlı insanları kastetmektedir. Bunlar hayatın zorluklarına karşı dayanıksız oldukları için varlıklarını sürdürmek için başkalarına ihtiyaç duyarlar, topluluk dayanışması ile var olurlar. Gerçekliğe kendi gözleriyle bakmaz, gerçekliği mevcut olan ahlakın değer yargıları ile değerlendirir ve aynı zamanda kendini ve kendine benzeyenleri ayakta tutan bir değerlendirme tarzını çevresinin ve çağının ahlakı haline getirir. Var olan ahlakın ve onun gereklerinin sınırları içinde yaşar ve tüm yapıp etmelerini, değerlendirmelerini bu ahlakın değer yargılarına uydurmaya çalışır. Zayıf yaradılışlı sürü insanı daha güçlü insanları zayıflatarak kendi saflarına geçirmek için mücadele eder. Nietzsche'nin deyimiyle bu, çokların azlara karşı savaşıdır, zayıfların güçlülere karşı savaşıdır. Sürü insanın kendisine has bir değer yaratamaz yani sürü insanının kendisine ait düşünceleri yoktur. Düşünme, sorgulama, yaratma gibi özelliklere sahip değildir.⁹¹ Bu bağlam gözetildiğinde Gasset'in Nietzsche'den etkilenmiş olduğu söylenebilir.

Gasset kitle dendiğinde yalnızca ya da başat olarak “işçi kitleleri” anlaşılmasını diye belirtmektedir. Kitle ise özel nitelik kazanmamış kişilerin toplamıdır. Kitle “vasat adam”dır. Bu biçimiyle salt nicelik olan şey, kalabalık, bir nitel belirlemeye dönüşür: Bu ortak niteliktir, toplumsal yontulmamışlıktır, diğer insanlardan ayrılmaması, benliğinde bir basmakalıp tipi canlandırmasıyla belirlenen insandır.⁹² Buna karşı Gasset çağının bilim adamını kitle insanının en yetkin örneği olarak göstermektedir. Ona göre bu, ne bir rastlantıdır, ne de her bir bilim adamının kendi kişisel kusurudur, uygarlığın kökeni olarak kabul edilen bilimin kendisi onu otomatik olarak kitle insanına dönüştürmektedir; yani onu bir ilkel yaratık, bir modern barbar yapmaktadır.⁹³ Bilim adamı, yeterince bilgili birisi olmak için bilinmesi gereken bütün her şeyin arasından yalnızca belli bir bilimi bilir, hatta o bilim çerçevesinde de yalnızca kendisinin etkin araştırmacısı olduğu ufak bir

⁹⁰ Kantarcı Bingöl, *a.g.e.*, s.125-129.

⁹¹ Kantarcı Bingöl, *a.g.e.*, s.111-112.

⁹² Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.42.

⁹³ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.140-141.

alanı tanır. Özellikle incelediği daracık görünümün dışında kalan şeylerden habersiz olmayı bir erdemmiş gibi ilan eder ve bilginin tümü hakkında merak duymayı amatörlük olarak adlandırır. Aslında görüş alanının darlığına hapsolmuş durumda, gerçekten yeni olgular keşfederek ancak bildiği bilimini ilerletir, böylelikle de bilmekten özenle geri durduğu düşünce ansiklopedisini genişletir.⁹⁴ Gasset'in uzmanlaşmaya ve diğer disiplinlere mesafeli durmaya yönelik yapmış olduğu bu eleştirileri günümüz dünyası için sonuç vermiştir. Nitekim günümüz dünyasında gerek bilimsel araştırma merkezleri, gerek üniversiteler yönetim ilkesine göre hareket etmekte olup, interdisiplinleri kapsayıcı çalışmaları teşvik etmektedirler.

⁹⁴ Gasset, Kitlelerin Ayaklanması, s.142.

İKİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET’TE KÜLTÜR-YAŞAM ANTİNOMİSİ

2.1. YAŞAMIN BELİRLEYİCİ GÜCÜ: KÜLTÜR

Gasset için yaşam, tüm diğer gerçekliklerin üzerinde belirlendiği, doğduğu, filizlendiği, ortaya çıktığı ve var olduğu en temel ve kökten gerçekliktir. O, insan yaşamı hakkında özetle şunları söylemektedir: İlk; insan yaşamı asıl ve gerçek manasıyla insanın kendi gördüğü haliyle kendi yaşamıdır, yani kişiseldir. İkinci olarak; insanın ortama bağlı olarak yaşama zorunluluğudur. Yaşamın ortamsallığı olarak adlandırılan bu durum, yaşamın insanın nedenini, nasılını bilemeksizin, başarısızlık durumunda ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalarak hep belli bir ortamda bir şeyler yapar durumda olmasıdır. Üçüncü olarak; yaşamın insanın önüne hep çeşitli şeyler yapma ve olma olasılıkları çıkarmasıdır. Bu haliyle yaşam sürekli bir kavşak noktası ve bitmek bilmez bir duraksamadır. Her an insan yapacağı ya da olacağı şeyi seçmek durumuyla karşı karşıyadır. Bu, insanı ister istemez özgürlüğünü kullanmaya zorlar. İnsan, çaresizlikten ötürü özgürdür. Dördüncü olarak; insanın ne yapacağı konusunda, çekeceği sıkıntı da buna dâhil olmak üzere, kimsenin onun yerini alamayışıdır, yani yaşamın aktarılamaz oluşudur. Bu da insanı kendisine karşı sürekli ve kaçınılmaz olarak sorumlu kılar. Bu nedenle insanın yaptığı, düşündüğü, duyduğu, istediği şey onun için anlamlı ve sağduyulu olmalıdır.⁹⁵

Gasset’e göre insan yaşarken bir ortamın çaresiz tutsağı olmakla birlikte kendi emekleri ve çabaları sonucunda kendi yazgısını yine kendisi gerçekleştirmektedir. Bir nevi insan kendi yaşamının romanını yazmaktadır. Bu romanı yazarken kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya da kalır. Çünkü içerisinde her şeyi barındıran yaşamda kargaşa ve karışıklık da vardır. Fakat insan zihni sayesinde bu tehlikeye karşı tepkisini koyar, çareler bulmaya çalışır. Evrene dair açık seçik fikirler, nesnelerin dünyanın ne olduğu üzerine somut kanılar oluşturur. İşte kültür bütün kanılardan oluşan bir dizge olarak insanın önünde durur. Bu nedenle Gasset kültürü insanın önüne atılan bir can simidi olarak görür ve kültür sayesinde insanın hayatının bir trajediye dönüşmediğini düşünür. İnsanın yaşamda önüne çıkan zorlukları aşmak ve yaşadığı zaman ve mekân hakkında bilgi sahibi olabilmek için kültüre ihtiyaç duyar. Zira insan, diğer varlıklar gibi sadece

⁹⁵ Gasset, *İnsan ve Herkes*, s.69.

fiziksel dünyada var olan bir mevcudiyet değildir, insanın kültürel bir dünyası da vardır.⁹⁶ Bu dünya onun kendisini, içinde bulunduğu toplumu ve evreni keşfetmesinde yardımcı olurken, insanın hayatta karşılaştığı olumsuz durumlar için bir kurtuluş yoludur.

“İnsan tam anlamıyla bir kültür yaratığıdır, baştanbaşa bir yaşamsal tehlike olan yaşantısında, içinde mutlu olabileceğini sandığı ikincil bir dünya olarak kültürü yaratır; teknoloji o amaçla kullandığı araçtır. Kültür, tüm insanların, geçerli bir yaşam tasarımıyla el ele vererek uygarlığı yeni baştan kurma uğraşlarıdır, bitimsiz bir uğraş. Kültür, insan denen yaratıkların, yaşam denen müthiş soruna topluca verdikleri bütüncül ve tümüyle varoluşsal yanıtıdır; dolayısıyla, yaşamın kaçınılmaz gereği, insan yaşantısının temel bileşeni olan bir boyuttur. Kültürsüz yaşam sakat, bozguna uğramış, sahte bir yaşamdır.”⁹⁷

Yaşamı bir uğraşlar bütünü olarak gören Gasset'e göre insanın evrende ayakta durabilmesi ve nesnelere ve varlıklar arasında bir yer edinebilmesi için bir uğraş vermesi, ortaya bir tavır koyabilmesi gerekir. Yani insan için yaşamak demek; dünya ile alışverişte olmak, ona yönelmek, onun bağlamında etkinlikte bulunmak, onunla uğraşmaktır.⁹⁸ Özetle insan dünyaya karşı bir tepki vermeden yaşayamaz. Bunun yanı sıra insan yaşamı fikirler ve kanılarla doludur ve insan bunları kendi başına üretmez, tarihsel ortamından ve çağından devralır. Bu açıdan bakıldığında kültür çağın en üst düzeyini temsil eden, canlı ve güncel durumu dolu dolu yakalayan bir unsur olarak her zaman insan yaşamında yerini alır.⁹⁹

“Kültür her çağın sahip olduğu canlı fikirler dizgesidir. Daha doğrusu: tarihsel çağın, yaşamın temel edindiği fikirler dizgesi. Çünkü hiç çaresi ya da kaçış yolu yok: insan, yaşamında her zaman belli birtakım fikirlerden yola çıkar, onlar varlığını dayandırdığı temeldir. Canlı ya da yaşama temel olan fikirler dediklerim, ne bir eksik ne bir fazla, bizim, dünya ve diğer insanlar üstüne, nesnelere ve eylemlerin uyduğu değerler dizgesi üstüne edinmiş bulunduğumuz somut kanıların toplamıdır.”¹⁰⁰

Gasset, yaşamı bir deniz kazasına benzetir. Bir deniz kazasında geminin batması ile insan kendini ölüme bırakmaz. Bir tepki olarak el kol hareketi yapar. Kurtulmak ister. İnsan yaptığı o kol hareketi ya da yüzme hareketi tam anlamıyla kültürdür.¹⁰¹ İnsan için kültür her zaman var olan kurtarıcı olan bir şeydir. Gasset göre de, “insanoğlunun kendisini yok olmaktan kurtaran bir gerçek üzerindeki iğreti egemenliğidir.”¹⁰²

⁹⁶ Cihan, a.g.e., s.67.

⁹⁷ Gasset, *Tarihsel Bunalım ve insan*, s.31.

⁹⁸ Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Neyyire Gül Işık (çev.), Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2022, s.60.

⁹⁹ Cihan, a.g.e., s.67-68.

¹⁰⁰ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 60.

¹⁰¹ Gasset, *Tarihsel Bunalım ve insan*, s.31-32.

¹⁰² Gasset, *Tarihsel Bunalım ve insan*, s.32.

İnsanoğlunun akıl yolu ile kendini yenilemesi olarak da tanımlayabiliriz. Kültür, yaşam için vazgeçilmez olarak görülmektedir. Kültürü dikkate almadan yaşayan insanlar barbarlığa serüven açarlar. Bundan dolayı bir insanı ayakta tutan kültürdür. İnsan ancak kültürü ile varoluşun vermiş olduğu acıya karşı mücadele edebilir.

Gasset'e göre dünyaya geldiğimizden itibaren, bir görenekler deryasına gömülmüş yaşarız, görenekler karşılaştığımız ilk ve en güçlü gerçekliktir; dar anlamda çevremiz ya da toplumsal ortamdırlar, içinde yaşadığımız toplumdurlar. O toplumsal ortam ya da görenekler ortamının aracılığıyla insanların ve şeylerin dünyasını görürüz, evreni görürüz.¹⁰³ Gasset, insanın doğumuyla beraber kültürel bir ortama gözlerini açtığına dikkat çekerken bunu insanın en önemli gerçeği olarak kabul eder. Çünkü insanın çevresinde bulunanlar yalnızca mineraller, bitkiler, hayvanlar ve insanlar değildir. Onlardan başka, bir bakıma hepsinden önce, görenekler denen başka gerçeklikler vardır. Onlar bizi doğduğumuz andan başlayarak dört bir yanımızdan sarıp sarmalar, kuşatırlar; sıkıştırır, baskı altına alırlar; içimize zorla aktarılır, bizi yöneltirler; benliğimize sızar, tepesine değin doldururlar, biz onların tutsağı, kölesiyizdir.¹⁰⁴ İnsan bu tutsaklıktan ve kölelikten kaçamaz. Yaşamını anlamada ve anlamlandırmada sosyal bir miras olarak görülen kültüre başvurur. İnsana dair yeme, içme, giyinme, barınma, okuma ve dinleme alışkanlıkları, sanat, eşitlik, ahlak ve evlilik gibi daha birçok konuda kültürün yansımaları görülür. Kültür, insanın davranışları, duyguları ve düşünceleri üzerinde çok etkilidir. İnsan içinde bulunduğu kültürün etkisiyle dünyaya bakarlar, düşünürler, konuşurlar ve hissederler.

Yeryüzü üzerinde tarihi ve kültürü olan tek canlı insanoğludur. Bu durum onun için övünç kaynağı olabildiği gibi utanç kaynağı da olabilmektedir. Daha büyük canlılarla karşılaştırıldığında insanın bedeninin ve beyninin nicelik olarak küçüklüğüne rağmen, onun tarihin ve kültürün yaratıcısı olması kıyas kabul etmez bir öneme sahiptir. Fakat kendisine sunulan bu potansiyel fırsatlarını hoyratça kirletmesi ve aşağılaması onun için utanç verici bir durumdur. Bu anlamda çağının kültür anlayışını eleştiren Gasset, onu samimiyetten uzak ve gülünç, aynı zamanda da muğlak bulur. Kültür açısından Ortaçağ ile yaşadığı çağı karşılaştıran Gasset'e göre onun zamanında kültür olarak adlandırılan şey ile Ortaçağ'da kültür olarak adlandırılan şey bambaşkadır. Ortaçağ'da kültür zihni

¹⁰³ Gasset, *İnsan ve herkes*, s.179-180.

¹⁰⁴ Gasset, *İnsan ve herkes*, s. 181.

veya ahlâki eğitim için bir süs değildir. İnsanın dünya ve insanlık hakkında sahip olduğu fikir sistemi, insan varlığının hakiki rehberi olan kanaatler bütünüdür. Bu haliyle kültür insan hayatının tamamını bir felaket olmaktan kurtaran, insanın anlamsız bir trajedinin veya manevi bir utancın üzerinde bir hayat yaşamasını mümkün kılan şeydir. Kültür, bir çağın hayati fikirler sistemidir. Bu fikirlerin, kanaatlerin kısmen veya tamamen bilimin sahasında yer alması zerre miktar fark oluşturmaz. Kültür yalnızca bir bilim değildir. Ancak Gasset'in çağında kültürün içeriğinin önemli bir kısmı bilimden oluşmaktadır.¹⁰⁵ Gasset için akla ve yeni bilimlere duyulan inanç Batılı insanı sıkıntı ve tedirginlikten kurtarmıştır. Akıl ve bilim sayesinde düşkünleşmiş olan insan yeniden doğmuştur. Ama yeniçağ fiziksel-matematiksel akıl üzerine temellenen yeni bir güveni doğuran tedirginliktir; o akıl, insanla dünya arasında yeni bir aracı olacaktır.¹⁰⁶ Aydınlanma çağı ile birlikte bilime düşen rolün artması ve bununla beraber kültürün önemsizleştirilmesi ve bilimin bir parçasıymış şeklinde algılanmasına karşı çıkan Gasset, her daim kültürü bilimin ötesinde görür ve bu gelişmelerin kültürü gölgede bırakmaması gerektiğini savunur. "Daha fazla kem küm etmenin âlemi yok! Kültür bütün yaşamın vazgeçilmez bir uğraşıdır."¹⁰⁷ Bu doğrultuda kültür insandan bağımsız düşünülemez temel parçadır. Düşünülse dâhi bu, sahte ve noksan bir yaşam olacaktır. Modern dönemde aklın ve bilimin insana sonsuza değin verilmiş sınırsız bir güç olarak görüldüğünü eleştiren Gasset, aklın putlaştırılmasına, yaşamla bağının koparılmasına, yaşamında her yerinde bilimin uzman olarak görülmesine ve kültürün bilime indirgenmesine tepkilidir. Bu noktada Gasset, bilimden ibaret sayılan kültür anlayışına, "kültürcülük" olarak nitelendiren olguya karşı çıkar ve bilimin, yaşamsal etkinliklerden ve yaşama ilişkin değerlerden sadece biri olduğunu savunur. Gasset bilimi her ne kadar kültürün bir ögesi olarak tanımlasa da yaşamın bakış açısının bilimin bakış açısından çok farklı olduğunu da savunur. Bilimin dar ve yaşamsal olmayan bakış açısına karşın kültürün bakış açısının daha geniş ve bütüncül olduğunu da önemle vurgular. O; yaşamı, bütünlüğünde kavrayabilmek için bilimin yanına, ahlakı, sanatı, felsefeyi ve adaleti de koymanın gerekliliğine inanır. Ancak hepsi birlikte insan yaşamının etkinliklerini, değerlerini, temel bileşenlerini ve kültürün öğelerini oluşturur. Bu nedenle Gasset her yönüyle yaşamın

¹⁰⁵ Osman Özkul, "Jose Ortega y Gasset'e Göre Üniversite, Bilim ve Kültür", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2014, s. 79-80.

¹⁰⁶ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s.9.

¹⁰⁷ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 63.

değerlendirilmesi ve insana yakışır bir yaşamın tesisi için kültür dünyasının tüm öğeleri eşit derecede ilke edinilmesi ve yaşatılması gerektiğini belirtir. Ona göre yaşamın zorlu yollarında insana kültür yol gösterir ve insan ancak kültür ile insanlaşır.¹⁰⁸ Kitleye ve kitle kültürüne karşı sanat kültürünü savunan Gasset, sanatın da iki yönüne işaret etmektedir:

“Yeni sanat, kitleleri karşısına almış durumda ve hep öyle kalacak. Özü gereği halkın beğenisini kazanamıyor, dahası: Halkın beğenisine karşıt. Ürettiği bir yapıt halkta hemen kendiliğinden tuhaf bir toplumsal etkiye yol açıyor. İkiye bölüyor halkı: Bir yanda kesin azınlıkta kalan ufacık bir yandaş topluluğu; ötede sayısız karşıtlar çoğunluğu. Dolayısıyla sanat yapıtı, iki karşıt gruba ayıran, kalabalığın biçimsiz kitlesini iki değişik ve kesin insan sınıfına bölüp seçen bir toplumsal güç işlevi görüyor.”¹⁰⁹

Gasset’in düşüncelerinden hareketle onun kültürü kitlelerin kültürü ve entelektüellerin kültürü olarak ikiye ayırdığı gibi sanatı da entelektüellere hitap eden sanat ile geniş halk yığınlarına hitap eden sanat olarak ikiye ayırdığını söylemek mümkündür. Gasset entelektüellere hitap eden sanatı her ne kadar “yeni sanat” olarak nitelendirse de geçmiş yüzyıllarda entelektüel kesime hitap eden sanatın olduğunu söyler ve Beethoven ile Wagner’ın sanat anlayışlarını bu sanata örnek gösterir. Gasset öte yandan sanatın tıpkı kitle kültürü gibi donuk ve tekdüze olma sebeplerine de değinir. Buna göre donuk sanat anlayışı sanatın insansızlaştırılması, canlı kalıplardan kaçınma, sanatın sanatsal olanın dışına çıkma eğilimi, sanatı bir oyun faaliyeti olarak görme, sanatı bir ironi olarak görme gibi nedenlerle basmakalıp bir hale gelmiştir.¹¹⁰ Gasset’in düşüncelerinde bu sanat anlayışının hitap edebileceği yegâne özne geniş halk yığınlarından oluşan kitlelerdir. Gasset kitleleri eleştirmesine rağmen bireyin sosyal bir varlık olduğu gerçeğini inkâr etmez. Bu bağlamda bireyin entelektüel bir biçimde sosyalliğini yaşayabilmesi için sanata yapmış olduğu vurgunun bir benzerini ekonomi ve din kurumları üzerinden de ifade eder. Bununla beraber din, sanat ve ekonomi kurumlarının yığınlar tarafından ele geçirilme tehlikesine dikkat çeken Gasset bu kurumların entelektüel ve yeni kültür sahibi bireyler tarafından yönetilmesi gerektiği noktasında ısrarcıdır.¹¹¹

¹⁰⁸ Kocaman, a.g.m., s.4.

¹⁰⁹ Gasset, *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*, s. 20.

¹¹⁰ Gasset, *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*, s. 25-27.

¹¹¹ Cihan, a.g.e., s. 96-7.

2.2. KÜLTÜR VE YAŞAM ARASINDAKİ UYUŞMAZLIK: KİTLELEŞME SORUNU

Hegel *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* eserinin önsözünde insana gönderme yaparak herkesin kendi zamanının çocuğu olduğunu ve felsefenin de düşüncede kendi zamanını özetlediğini ifade etmektedir.¹¹² Her filozofun kendi çağının çocuğu olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa içinde yaşadığı çağın koşulları filozofu harekete geçirir ve o dönemde olup bitenler, dönemin tecrübeleri ve dinamikleri filozofun düşüncelerinde kendini gösterir. Yaşadığı dönem üzerine yaptığı değerlendirmeler ile adından söz ettiren Gasset de yaşadığı dönemde kitlelerin hâkimiyetinden söz ederek toplumsal yapı hakkında tespitlerde bulunmuştur. Önemli bir sorun haline gelen kitleleşme ya da yığınlaşma, toplumsal şartlardaki bazı değişimler sonucu vuku bulan toplumsal bir hareketliliktir. Şöyle ki Sanayi Devrimi ile birlikte birçok yenilik meydana gelirken insanlık birçok sorunla da karşı karşıya kalmıştır. Bu devrim, sanayi alanında ortaya çıkan birçok yeniliklere, yeni iş gücü arayışlarına, hızlıca büyüyen şehirlere ve buralarda kendilerine iş bulmak için gelen insan güçlerine, artan fabrikaların neden olduğu monoton yaşam şekline, ahlaki değerlerin değişmesine ve yeni bir toplum yapısının oluşmasına yol açmıştır. Tabii ki sosyal ve ekonomik yapıdaki bu büyük değişiklikler karşısında filozoflar, düşünürler, bilim adamları, yöneticiler tepkisiz kalamamışlar ve ortaya çıkan bu yeni durumun tehlikelerini göstermeye çalışmışlar, çözüm yolları aramışlardır. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren kitle-toplum, kitle insan ve bunların oluşturduğu dünya görüşü, hayat felsefesi, inanç ve değerlerini belirleyen kitle kültürü ortaya çıkmıştır. Niteliksiz, bilinçsiz, rastgele fertler topluluğu olan kitlelerin bilinçsiz hareketleri, insanların bilinçli hareketlerinin yerine geçmesi ciddi bir sorun oluşturmuştur. Bu duruma Gasset de duyarsız kalamamıştır. Kitle içinde yitip giden bireyi kurtarmayı ve ona bir birey olduğu bilincini kazandırmayı amaçlamıştır. Bunu yaparken insanın toplumsal bir varlık olduğunu aklından çıkarmamıştır. Çünkü insan toplum gerçeğini bilir, toplumdan etkilenir, toplumu etkiler, çoğu davranışı sosyaldir. İnsan toplumsal ve kültürel bir dünyada yer aldığı farkındadır. Ama birey toplum içinde yalnızlaşır, niteliksizleşir ve

¹¹² Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Cenap Karakaya (çev.). Sosyal Yayınları, İstanbul, 2004, s. 30.

sıradanlaşırsa bu büyük bir sorun haline gelir. Gasset bu noktada kitleleşmeye karşı çıkmaya başlar.¹¹³

Gasset'in deyimiyle, 20. yüzyılda Avrupa'da, niteliksiz kalabalıklardan oluşan kitlelerin neden olduğu devasa bir ayaklanma yaşanmaktadır. O, bu durumu insanlığın düşüşü olarak değerlendirmektedir.¹¹⁴ Gasset için bu ürkütücü bir durumdur. Bu insan yığını kendisini Avrupa'nın efendisi zannederek her şeyi ele geçirebilir Avrupa uluslarının önünde iç yaşamlarında büyük zorluklarla, ekonomik, hukuksal ve kamu düzeni açısından sorunlarla dolu bir dönem vardır. Kitlelerin hâkimiyeti altında devletin bireyin, grubun özgürlüğünü ezerek, geleceği hepten tüketmesinden korkmayalım da ne yapalım diyerek tepkisini ortaya koymaktadır. Çünkü kitle insanı devleti ele geçirmiş durumdadır, kendini devlet sanmakta ve devleti kendi rahatını kaçırarak her türlü yaratıcı azınlığı ezme üzere kullanmaya olan eğilimi giderek artmaktadır. Bu eğilimin sonu çok kötü olacaktır.¹¹⁵ Kitlelerin toplumda üstünlüğü ele geçirerek toplum üzerinde menfi bir itibar kurduğunu dile getiren Gasset, sıradan bireylerden kurulu kitlelerin seçkin insanları önce dışlayarak kendileri gibi sıradan kitleler haline getirdiklerini, ardından da kontrolü ele geçirdiklerini dile getirmektedir.¹¹⁶ O, etrafına bakındığında kentlerin insanlarla, evlerin kiracılarla, otellerin konuklarla, trenlerin yolcularla, kafelerin müşterilerle, gezi yerlerinin gezinenlerle, ünlü doktorların muayenahanelerinin hastalarla, gösterilerin seyircilerle, plajların denize girenlerle tıklım tıklım dolu olduğuna dikkat çekmekte ve basit sayılabilecek bu gözlemin beklenmedik ve şaşırtıcı sonuçlara gebe olduğunu belirtmektedir. Gasset için görünen uygarlığın yaratmış olduğu mekânları ve gereçleri sahiplenen kalabalıktan başka bir şey değildir. Daha önce bu mekânlar ve araçlar bomboşken neden Gasset'in çağında bir tıklım tıklımlık mevcuttur? Hatta bu imkânlardan yararlanmak isteyen birçok insan neden açıktadır? Gasset zamanındaki bu yığılmanın ya da onun deyimiyle "kümelenme" olgusunun arka planını sorgulamaktadır. Nihayetinde bu kalabalıkların insanları hiç yoktan mantar gibi bitivermemiştir. Bu kalabalıkları oluşturan bireyler daha önce vardılar, ama kalabalık olarak değil. Ufak öbekler halinde ya da tek başlarına yeryüzüne dağılmış, görüldüğü kadarıyla farklı yönlerde, birbirinden

¹¹³ Cihan, *a.g.e.*, s.94-95.

¹¹⁴ Kocaman, *a.g.m.*, s.228.

¹¹⁵ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.155.

¹¹⁶ Kenan Güneş kalyoncu, "Ortega Y Gasset ve Kitlelerin Ayaklanması" (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Galatasaray Üniversitesi, SBE, 2007. s. 43.

ayrı, birbirine uzak yaşamlar sürmektedir. Fakat kalabalık birdenbire görünürlük kazanmış, toplumun tercihli mevkilerinde yer tutmuştur. Bunların varlıkları daha önce mevcutsa da varlıkları fark edilmiyordu, toplum sahnesinin dibinde yer alıyorlardı; şimdi ise ön plana geçerek, başrol oyuncusu olmuşlardır.¹¹⁷ Kitleler, daha önceleri toplumun seçkin azınlıklarının bulunduğu yerlere yerleşmiş, toplumsal yaşamda ön plana çıkmıştır. Fakat onlar toplumu yönetme ve yönlendirme hususunda sahip olunması gereken niteliklerden yoksun, son derece deneyimsiz ve bilgisizdir. Bu yüzden yaşamın hemen her alanına bir kargaşa, düzensizlik, sorumsuzluk ve başıboşluk hâkimdir. Yaşam kendi haline terk edilmiş, özünden yoksun kalmış, yapacak bir şey olmadığından bomboştur. Artık kitlelerin hükümranlılığı söz konusudur. Başkışiler yoktur, sadece koro vardır.¹¹⁸

Tüm diğer varoluşçu filozoflar gibi Gasset de insanın var olmadan önce belirlenmiş ve değişmeyen bir özünün olduğu düşüncesini kabul etmez. O, insanı olma halinde bir varlık olarak düşünür. Ona göre insan, kendini ve yaşamını seçimleri doğrultusunda biçimlendirir. Bunu yaparken tarihsel bir varlık olduğu gerçeği göz ardı edilmez. İnsan, yaşamını içinde bulunduğu ortamın tarihsel, sosyal, kültürel ve siyasal imkânları doğrultusunda yapılandırır. Gasset, 19. yüzyıla gelindiğinde tarihin üzerine kümelenen kitlelerin, insanın kendini ve yaşamını yapılandığı ortam koşullarının belirleyicisi haline geldiğinin üzerinde önemle durmaktadır. Durumun böyle olması akıl, düşünme, eylem, kültür ve insanlaşma arasındaki ilişkileri giderek zayıflamasına ve kopmasına neden olmaktadır. Geline bu noktada yapıları ve temsil ettikleri değer anlayışları bakımından iki farklı insan tipi ve iki farklı yaşam şekli ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Gasset'in kitle insanı olarak nitelendirdiği insan tipi ve onun değer anlayışına göre biçimlendirdiği sıradan yaşantısıdır. Diğeri ise Gasset'in seçkin insan olarak belirttiği insan tipi ve onun soylu yaşamıdır.¹¹⁹ O, kitleleşmeye ve kitleleşme sonucunda ortaya çıkan "kitle insanı" ve "kitle toplumu" anlayışlarına karşı çıkar. Kitleleşme ya da yığınlaşma içerisinde kaybolan bireyin ancak kendi varoluşu çerçevesinde kurtulabileceğine inanır. *Kitlelerin Ayaklanması* adlı çalışması bu konu üzerine odaklanır. Onun eleştirilerinin hedefinde niteliksiz ve sıradan kalabalıklardan oluşan kitleler ve

¹¹⁷ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s. 40-43.

¹¹⁸ Kocaman, *a.g.m.*, s.218-219.

¹¹⁹ Ayşe Çiğdem Kocaman, "Jose Ortega Y. Gasset'te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Maltepe Üniversitesi LEE, 2020, s. 115-116.

onların yönetimleri ele geçirmeleri vardır. Seçkin ve nitelikli insanların yönetimde söz sahibi olmasını isteyen Gasset için kitlerin egemenliği bir tehdit oluşturmaktadır.¹²⁰

Kalabalık kavramının nicel ve görsel olduğunu söyleyen Gasset, bu kavramın toplumbilimsel terminolojideki kitle kavramı ile karşılandığı belirtmektedir. Onun nazarında toplum, azınlıkların ve kitlerin dinamik birliğidir. Azınlıklar özellikle nitelenmiş bireyler ya da birey gruplarıdır. Kitle ise özel nitelik kazanmamış kişilerin toplamıdır.¹²¹ Kitleri oluşturan insanların yaşamın hemen her alanında kendilerini adayacak bir şeyi bulunmamaktadır. Onlar hiçbir anlamda sorumluluk almaya yanaşmayan, günöbirlik bir yaşam sürdüren insanlardır. Buna karşı azınlığı oluşturan seçkin insanlar kendi varlıklarının efendisidir. Onlar yaşamı gerçek bir iş, uğraş, çaba olarak görmektedir. Onun soylu yaşamı sorumluluğu, disiplini, ölçölülüğü, yüce ruhluluğu gerektirmektedir.¹²² Kitle insanı gelecek kaygısı gütmeyeği gibi yaşam standartları için de bir çabası yoktur ve o, bugünü için vardır. Böylece Gasset, kitle insanını kendi içinde ve dünyasında sıradan ve monoton yaşayan bir varlık olarak tanımlarken aynı zamanda kendi sınırlarını aşmayan ve kendi sınırlarını en ideal sınır olarak niteleyen insan tiplemesinin; bilişsel açıdan zayıf ve kontrolsüz olduğunu, toplumdaki diğere insanların yaşayış tarzıyla aynı bir yaşam tarzı içinde olduğunu, kendisini başkasından farklı kılmayan toplumdaki diğere insanlarla aynı düzlemde bocalayan, kendi yaşamına yön verecek kültür ve mantıktan uzak olup ona yol gösterenlere uyan ve kendini aşmayan, bugünün yaşayıp yeniliklere kapalı, basmakalıp ve görev bilincinden yoksun sıradan insan olarak niteler. Kitle insanının tam tersine seçkin insanı da sorgulayıcı, betimleyici, akla ve mantığa uygun hareket eden, kendini ve toplumu aşan bir karakter olarak analiz etmektedir. Gasset'e göre seçkin insan, soylu ve azınlık olandır. Aynı zamanda bu insan herkes gibi olmayan ve kendi niteliğinin ve sınırlarının farkında olan insandır. Bu haliyle seçkin insan farklı olandır. Ama kitlelerin gözünde farklı olmak yakışksızdır. Kitle, farklı olan, sürüden ayrılan, bireysel, nitelikli ve seçkin olan her şeyi ezip geçmektedir. Herkes gibi olmayan kişi, herkes gibi düşünmeyen kişi, saf dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Elbette ki "herkes" aslında "herkes" değildir. Normalde "herkes" denilen, kitle ile aykırı fikirli, özel azınlıkların

¹²⁰ Cihan, *a.g.e.*, s.95.

¹²¹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s. 40-43.

¹²² Kocaman, *a.g.m.*, s.228.

karmaşık bütünüdür. Şimdiyse herkes kitleden ibarettir.¹²³ Çünkü hemen hemen tüm ülkelerde, homojen bir kitle her türlü muhalif grubu ezmekte, yok etmekte. Kitle kendisinden başkasıyla birlikte yaşamayı istemiyor. Kitle kendi kendisi olmayan şeyden ölümüne nefret etmektedir.¹²⁴

Gasset'in bu düşüncelerinden hareketle toplumu birbirinden farklı nitelikleri olan iki ayrı insan tipinin oluşturduğu söylenebilir. Fakat Gasset, bunun yıkıldığını, konuşanın, sözü geçenin sadece ve sadece kitlenin olduğunu iddia etmektedir. Artık yalnızca söz konusu olan kitlelerin egemen oluşudur. Gasset için Avrupa, halkların, ulusların, kültürlerin başına gelebilecek en ağır bunalımın içine düşmüş bulunmaktadır. Aslında bu tarihte birkaç kez ortaya çıkmış bir bunalımdır. Çehresi de sonuçları da tanındıktır. Adı da tanındıktır. Adına, kitlelerin ayaklanması denir.¹²⁵ Gasset bu dediğine örneklendirmek adına Roma İmparatorluğu'nun tarihi aynı zamanda ayaklanmanın da tarihidir demektedir. Yönetici azınlıkları emip yok eden ve onların yerine geçen kitlelerin hükümlerinin tarihidir. O zamanlar da bir kümeleşme, doluluk olgusu yaşanmıştır.¹²⁶ Bu hususta geçmiş ve çağını kıyaslayan Gasset, çağındaki kitlelerin içinde doğdukları dünyanın tarihtekine kıyasla kökten yeni bir çehre sergilediğini vurgulamaktadır. Gasset'e göre yaşamak, vasat insan için geçmişte kendini zorluklar, tehlikeler, kıtlıklar, yazgısına sınırlamalar ve bağımlılıkla sarılı bulmak iken, yeni dünya pratikte sınırsız olanaklar sunan, güvenli, kişinin kimseye bağımlı olmadığı bir çevre olarak ortaya çıkmaktadır. O, zamanındaki her ruhun bu ilk ve kalıcı izlenimin çevresinde oluştuğuna işaret ederken, eskiden ruhların bunun tam tersinin çevresinde oluştuğunu dile getirmektedir. Çünkü o temel izlenim, kişinin en derininde hiç durmaksızın aynı sözcükleri yineleyen bir içsel sese dönüşür, ona inatla öyle bir yaşam betimlemesi fısıldar ki, bu aynı zamanda bir emirdir. Geleneksel izlenime göre yaşam demek kendini sınırlandırılmış hissetmek ve o nedenle, bizi sınırlayan şeyle hesaplaşma zorunluluğu iken, bu yepyeni ses için yaşamak demek hiçbir sınırlamayla karşılaşmamaktır; dolayısıyla kendini rahatça eğilimlerine bırakmaktır. Pratikte hiçbir şey olanaksız değildir, hiçbir şey tehlikesiz değildir ve ilke olarak kimse kimseden üstün değildir. Bu temel deneyim kitle insanının geleneksel yapısını tümünden değiştirmektedir. Çünkü o

¹²³ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.46.

¹²⁴ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.107.

¹²⁵ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.39.

¹²⁶ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.47.

şimdiye değin kendini hep maddi sınırlamalara ve üstün toplumsal güçlere bağımlı hissetmiştir. Onun açısından yaşam budur. Eğer durumunu düzeltmeyi başarabilirse, toplumun basamaklarında yükselirse, bunu kendi yüzüne özel olarak gülmüş olan talihin bir cilvesi olarak düşünür. Ona vermediği zaman da nasıl bir bedele mal olduğunu pek iyi bildiği muazzam bir çaba olarak algılar. Her iki halde de yaşamın ve dünyanın normal gidişatında bir kuraldışı durum söz konusudur; kuraldışılık da o niteliğiyle son derece özel bir nedenden kaynaklanmaktadır. Oysa yeni kitle, hiçbir özel neden bulunmaksızın, doludizgin yaşama özgürlüğünü doğumdan gelen, istikrarlı bir konum olarak hazır bulmaktadır. Dıştan hiçbir şey onu kendine birtakım sınırlar tanımaya, dolayısıyla başkalarının, özellikle de kendinden üstün kişilerin iradesiyle hesaplaşmaya özendirilmemektedir.¹²⁷

Gasset yaşadığı dönemde yaşam ile kültür arasında bir çatışkının olduğunu gözler önüne serme niyetindedir. O, çağında kültürün bilime indirgendiğinin ve bu durumun yaşamı felç ettiğinin farkındadır. Ona göre bu, düşünmeyi bilmeyen, etik sorumluluk taşımayan, doğrudan eylemden öteye geçmeyen, geçmek istemeyen yeni insan türünün, kitle insanının ürünüdür. Mesela bilimin yanı sıra politika da insan varlığının yalnızca bir yanıdır, onun yanı sıra etik, din, eğitim, özetle kültür yanlarının çok boyutlu olarak irdelenmesi gerekir.¹²⁸ Bilimin, kültürün yerini almasını ve bilimdeki uzmanlaşmayı eleştiren Gasset'e göre bilim insanı kendi uzmanlaştığı alanı kültür olarak görmektedir. Uzmanlık her bilim adamının varlığında kültürün yerini almıştır.¹²⁹ Bilim adamı kendi araştırma alanı olan küçücük evreni çok iyi bilmesine rağmen geri kalan her şeyden bihaberdir. Geçmiş zamanlarda insanlar, bilgiler ve cahiller olarak ayrılırdı, az çok bilgiler, az çok cahiller vardı. Gasset için bilim adamı bu iki kategoriden hiçbirisine sokulamaz. Bilge değildir, çünkü uzmanlık alanına girmeyen her şeyden resmen habersizdir; ama cahil de değildir, çünkü o bir bilim adamı ve kendi uzmanlaştığı alanı iyi tanımaktadır. Onun için ancak "cahil-bilge" olduğu söylenebilir. Bu da çok tuhaf tanımlama olsa da bilmediği tüm sorunlar karşısında bir cahil gibi değil, salt kendi özel konusunda bilge kişi gibi davranan biri demektir.¹³⁰ Bu durum bilim adamının bir alanda takılıp kalmasına ve kendisini küçük bir alanla sınırlamasına neden olmuştur. Bu da onu

¹²⁷ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.91-92.

¹²⁸ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.14.

¹²⁹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.141-142.

¹³⁰ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.143-144,

insanın, evrenin ve yaşamın bir bütün olarak anlayıp yorumlamaktan uzaklaştırmakta ve kültür ile olan bağıni koparmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim kurumlarında da bilime, teknolojiye, uzmanlaşmaya, bir iş kolunda ihtisaslaşmaya dayalı eğitime ağırlık verilmesi teorik bakımından yetkin ama kültür açısından zayıf ve cılız insanların yetişmesine neden olmuştur. Böylece bilim ve teknik sayesinde insan kitlelerinin modern yaşama ayak uydurması ve bu yaşamda ayakta durması sağlanırken yaşamsal değerlerinden uzaklaşan insanların kültürel yozlaşma yaşamaları kaçınılmaz olmuştur.

“Yığınlar ve yığınlarca insan öylesine hızlı bir tempoyla savrulurken tarihin üzerine kümelenmiştir ki, onları doyuracak ölçüde geleneksel kültür sağlamaya kolay olmamıştır. Gerçekten de, günümüzün ortalama Avrupa insanı tipi geçen yüzyıllara kıyasla daha sağlıklı ve daha kuvvetli bir ruha sahip, ancak çok daha basit bir ruh bu. Kimi zaman sanki çok eski bir uygarlığın ortasında beklenmedik biçimde bitivermiş bir ilkel insanmış izlenimi vermesi bundan ileri geliyor. Geçen yüzyıl o denli gururlandıran okullarda kitlelere modern yaşam tekniklerinin ötesinde hiçbir şey öğretilmedi, kitlelerin eğitimi başarısız oldu.”¹³¹

Modern dönemde bilimin yükselişe geçmesiyle birlikte yaşanan gelişmeler insanların hayatlarını her bakımdan kolaylaştırmış, onların yaşam koşullarını iyileştirmiş, en önemlisi de insanların ömürlerini daha uzun hale getirmiştir. Asırlar önceleri imtiyazlı birkaç kişinin sahip olduğu imkânlar ve olanaklar artık bütün insanların için ulaşılabilir hale gelmiştir. Ayrıca yaşam koşullarının iyileşmesi ile birlikte 19. yüzyıldan itibaren bir nüfus patlamasının yaşanması da kaçınılmaz olmuştur. Toplum nüfusunun artışının sonucu bir insan yığılması durumu ortaya çıkmıştır. Elbette bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda insan yaşamının boyutları genişlenmiştir. İnsanların hayatları kolaylaşmıştır. Bu değişimler insan ve yaşam açısından olumlu sayılmaktadır. Ancak bu toplum için bir yıkımı da beraberinde getirmektedir. Toplumun sahip olduğu değerlerde, kültürde ve yaşantı biçimlerinde zedelenmeler yaratmaktadır. İçinde bulunduğumuz duruma bir durup bakın diyen Gasset; kültürün tüm öbür alanları - politika, sanat, toplumsal kurallar, hatta ahlak - sorunsallaştığı halde, bilimin her gün en tartışma götürmez ve kendine özgü biçimde kitleler üzerinde muazzam bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Gasset'e göre kitleler dört elle bilime sarılmaktadır. Çünkü bilim onlar için bir kurtarıcı niteliğindedir. Bilim sayesinde piyasaya her gün yeni bir icat sürülmekte, kitleler de bunları alıp kullanmaktadır. Mesela her gün yeni bir ağrı kesici ilaç ya da aşı geliştirilmekte, kitleler de ondan yararlanmaktadır. Bu bilimsel esin sönmediği sürece

¹³¹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.79.

laboratuvarların sayısı iki ya da üç katına çıkacak ve böylece servet, konfor, sağlık, refah da çoğalacaktır.¹³² Fakat kitlelerde merak eksikliği bulunduğu için onlara sunulan imkânları ve ürünleri büyük bir zevk ile kullanmasını sağlayan şeyleri onların merak etmesi mümkün değildir. Çünkü onlar sadece kendilerine sunulan imkânları tüketmektedir. Fakat bunları bir bireye ulaştırmak için hiçbir istek ve çaba göstermemektedir. Bu durum da yaşam ve kültür arasında bir kopukluğa yol açmaktadır.

Gasset, modern dünyaya kitlelerin üstün ve egemen olduğunu dile getirmekte ve çağına yönelik bir serzeniş içine girmektedir. Ona göre kitlelere hayatı yoğunlukla yaşamalarına yarayan araçlar sağlanmıştır, ama yüce tarihsel görevlerin gerektirdiği duyarlılık verilememiştir; modern olanakların gururu ve gücü alaş telaş aşılanmıştır, ama ruhu aşılanamamıştır.¹³³ Kitlelerin ekonomik sorunu çözdüğü, konfor ve kamu düzenini güvenceye aldığı halde ortada bir kriz ve çelişki durumu vardır. Çünkü Gasset, kitlelerin maddi imkânların ve refahın doğa tarafından veya doğuştan verili olduğu zannetmesini asıl sorun olarak görür. Kitleler bunların gelecekte de var olacağından kesinlikle emin olmakta ve bu durum Gasset'i hayıflandırmaktadır. Teknik ve toplumsal açıdan böylesine kusursuz bir dünyayla karşılaşanlar, bunu tarihin, geçmişin ve olağanüstü kişiliklerin dâhiyane çabaları sonucu ortaya çıktığını akıllarına getirmemektedir. Zira Gasset, buna benzer durumların sergilenmemesi halinde günümüz dünyasının muhteşem yapısının buhar olup uçabileceğine inanmaktadır. Buradan hareketle Gasset için kiteselleşme, tarihin bugünün insanı için hazırladığı bütün birikime duyarsızlaşmak anlamına gelmektedir. Hazır bulunduğu bu dünyada kitleler, bugüne ve geleceğe dair amaçsızlığını normal bir durum olarak kabul etmektedir.¹³⁴

Kitleler yaşamın her alanın kuşatmış durumdadır. Bu kuşatma seçkin azınlığı ve onun sahip olduğu kültürü yok olma tehlikesine sokmaktadır. Gasset'in belirttiği gibi kitleler içinde doğup yararlandığı uygarlığı, doğa gibi kendiliğinde oluştuğuna dair bir bilinç taşımaktadır. Bu yüzden kendileri ilkel bir yaratığa dönüşmektedir. Sahip oldukları kültür ve değerlerinin dışında yaşamaktadırlar. Uygarlaşmış dünyanın, sürdürülmesi

¹³² Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.116-117.

¹³³ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.79.

¹³⁴ İbrahim Nacak, "Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset", *Temaşa Felsefe Dergisi*, 15, 2021, s. 82.

gereken dünyanın dayandığı ilkeler bugünkü vasat insan için mevcut olmadığından onlar kültürün temel değerleriyle ilgilenmiyorlar.¹³⁵ Gasset bu duruma şöyle ifade etmektedir.

“Uygarlaşmış olan dünyanın kendisi, ama o dünyanın sakini uygarlaşmış değil: Ondaki uygarlığı görmüyor bile, sanki doğaymışçasına kullanıyor onu. Yeni insan otomobili arzuluyor ve onun sefasını sürüyor, gel gelelim cennet ağacının meyvesi sanıyor onu. Ruhunun derininde uygarlığın yapay, neredeyse inanılmaz niteliğini bilmiyor ve aygütlara duyduğu tutkuyu onları olanaklı kılan ilkelere kadar derinleştirmiyor.”¹³⁶

Kendilerini toplumun varlığının kaynağı olarak gören kitleler, kendileri dışındakilerinin varlığını onaylamaktan uzak dururlar. Dışarıya kapalı kendi içlerine sıkıca bağlı yaşamlar oluştururlar. Gasset bunu barbarca bir yaşama geri dönüş olarak değerlendirmektedir. Çünkü barbarlık kendini başkalarından yalıtma eğilimidir. Uygarlık her şeyden önce birlikte yaşama iradesidir. Başkaları umursanmadığı oranda uygarlıktan uzaklaşılır, barbarlaşılır. Ona göre modern çağda sohbetten başlayıp parlamentoya varıncaya kadar, bilim de dâhil olmak üzere birtakım nesnel kurallara uymayı gerektiren her türlü ortak yaşam biçiminden nefret edilmektedir. Kurallara uyararak yaşamak anlamına gelen kültür ortamında birlikte yaşamaktan vazgeçilmektedir. Her türlü normal işlem ortadan kaldırılmakta, istenen her neyse dosdoğru onun dayatılmasına gidilmektedir. Kitleler kamusal yaşamın her alanına burnunu sokmaktadır. Onların dünyada olup biten ve olup bitmesi gereken her şey üstüne en kesinkes fikirleri vardır. Kendine gereken her şeyi kendi içinde barındırdıkları için başkalarının fikirlerine kulak asmazlar.¹³⁷

“O kitlesel adamın fikirleri aslında fikir değildir, onlara sahip olması kültürlü olduğu anlamına gelmez. Fikir gerçeğe meydan okumadır. Fikir edinmeyi isteyen kimse ilkin kendini gerçeği istemeye ve onun dayatacağı oyun kurallarını kabullenmeye hazırlamalıdır. Onları düzenleyecek bir kurumu kabullenmedikçe fikir ya da görüşlerden söz edilemez, tartışma sırasında başvurulacak bir dizi kural gerekir. O kurallar kültürün ilkeleridir. Hangi kurallar oldukları benim için önemli değil. Demek istediğim şu ki, başvurulacak sivil yasallık ilkeleri bulunmayan yerde kültür olamaz. Tartışırken gönderme yapılacak birtakım kesin zihinsel tavırlar kabullenilmezse kültür yoktur. Ekonomik ilişkileri altına sığınılacak bir trafik düzeni yönetmezse kültür yoktur. Estetik polemiklerin sanat yapıtına haklı bir neden gerektiğini kabullenmedikleri yerde kültür yoktur.”¹³⁸

¹³⁵ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.121.

¹³⁶ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.121.

¹³⁷ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.102-106.

¹³⁸ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.102-103.

Gasset için bütün bunların eksik kalması kültürün olmadığı, barbarlığın kol gezdiği manasına gelmektedir. Giderek genişleyen kitlelerin ayaklanması ortamıyla, Avrupa'nın ufkunda beliren şey budur. Yaşamı mümkün kılan nesnel kuralların olmayışıdır. Sivil yasallık ilkelerinin ortadan kalkmasıdır. Bu da kültürün yokluğuna işaret eder. Barbarlık kurallarının yokluğudur. Kültür sayesinde yaşam anlam kazanıyorsa kültür yoksa barbarlık vardır demektir.¹³⁹ Durum böyleyken insanlığı bekleyen hastalıklı ve sakat bir yaşamdır. Kitlelerin hâkimiyeti yüzünden yaşam yozlaşmanın eşiğine gelmiş ve insanlık bir bunalımın içinde sürüklenmektedir. Benzer biçimde Gasset'ten yıllar öncesinde Nietzsche de toplumdaki hâkim değerlerin, sürü insanın kuralları olduğuna dikkat çekerek *decadence* olarak adlandırdığı bir yozlaşmanın varlığına ve nihilizmin kapıyı çalmadaki sabırsızlığına dikkat çekmiştir. Nietzsche'ye göre çöküş niteliğinde olan değerler, sıradan insanın yani sürünün ihtiyaçlarının idealize edilmesiyle yaşamın genel standartlarına dönüşmüş, yüce değer yargıları haline gelerek insanlığa hâkim olmuştur.¹⁴⁰ Bütün değerler birer *decadence* (çöküş) değerinden başka bir şey değildir. Bu yüzden Nietzsche düşünceleriyle bu çöküş değerlerinden kurtulma planları yapmaktadır.¹⁴¹ En yüce değerlerin değersizleşmesi ile yaşanan çöküş durumuna karşı değerleri yeniden değerlendirmek ve insanlığa yeni bir yol göstermek için değerlerin yeniden değerlendirilmesini şart koşmakta ve üstinsanı bir varoluş tarzı olarak sunmaktadır.¹⁴²

Gasset'in yaşadığı dönemde birçok düşünür, kitlenin kültüre edilgen mobilizasyonunu eleştirmiştir. Bu bağlamda kitle toplumunun kolektif esrimelere daha az imkân tanıdığını belirtmişlerdir.¹⁴³ Nitekim Gasset çağını bir bunalım çağı olarak değerlendirmekte ve daha birkaç yıl öncesine kadar geçerli olan değerlerin etkilerini kaybetmiş olduğundan yakınmaktadır. Artık toplumsal yaşantıya ne din ne de ahlak egemendir. Entelektüel ve sanatsal kültüre verilen değer bundan yirmi yıl öncesine kıyasla daha azdır.¹⁴⁴ Gasset'in kültür-toplum diyalektiğine yönelik söyledikleri *anomi* olarak ifade edilebilir. Bir bunalımın içinde çırpınan insanlık bu durumdan nasıl kurtulacaktır? Gasset kültürün yozlaşmasına ve yaşamın sahteleşmesine karşı kurtuluşu yine kültürde aramaktadır. O, insanın karşı karşıya kaldığı bunalım ve başıboşluk

¹³⁹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.103.

¹⁴⁰ Nurten Gökalp, *İnsan Felsefesi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014, s.114.

¹⁴¹ Baha Tevfik, *Nietzsche Hayatı ve Eserleri*, ÜBL Yayınları, Ankara, 2001, s.24.

¹⁴² Kantarcı Bingöl, a.g.e., s.99.

¹⁴³ Karl Manheim, *Kültür Sosyolojisi*, Mustafa Yalçınkaya (çev.), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.84.

¹⁴⁴ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.271.

durumdan kurtulması için kültürü elzem bir unsur olarak görmektedir. Bu nedenle kitlelere büyükçe bir kültür dozu şırınga edilmelidir demektedir.¹⁴⁵ Bu hususta Nermi Uygur'un konuyu değerlendirmesi dikkate değerdir.

“Kökleri alabildiğine derinlere uzanan bir ilişki bunalım-kültür ilişkisi. Varlıkça kopmaz bir bağla bağlı kültür ile bunalım. Kültürü bir bunalım-belirlenimi diye görmek tek yanlı görmektir. Aslında kültürü en içten belirleyen, dahası, kültürü var kılan büyük bir etmendir bunalım. (...) İnsanın kendine bir yaşama-dengesi, bir varoluş-düzeni kurma çabası, bu tür çabaların ürünüdür kültür. Bunalımsa, işte bu çabaların dürtüsü. En ilkel sayılanlardan en doruktakilere dek koşullanım gücü yettiğinde insanı, kültür kurucusu, kültür koruyucusu ve geliştiricisi olmaya zorlar bunalım.”¹⁴⁶

Görüldüğü üzere kültür bunalıma yol açtığı gibi bunalım önlemi de olabilmektedir.

Çoğu ağır bunalımlar kültür örgüsünün kendisinden kaynaklanabilmektedir. Mesela çevre kirliliği, atomun parçalanması, sağlıksız kentleşme, nüfus çoğalması, terör, kırtasiyecilik ve benzeri olaylar. Bunlar çağı bekleyen büyük tehlikeler arasındadır. Bunun yanı sıra olumsuz denemeler nice kültür başarılarına da götürebilir. Kültür neredeyse her şeyini bunalıma borçludur.¹⁴⁷ Öyle ki entelektüel sınıfa dâhil olmayan geniş halk kitleleri çeşitli kültürel etkinlik ve aktiviteler ile serbest zamanlarını spor müsabakalarını izleme, popüler kültüre vurgu yapan yarışmalara dâhil olma ve kamusal tartışmalara müdahil olabilmeye yönleriyle kültürlenebilmektedirler.¹⁴⁸ Buna rağmen Gasset kitle kültürünün derinlikten uzak olduğu noktasında ısrarcıdır. Bu kitle ve yığın kültürünün 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıl boyunca devam ettiğini ve kentleşme ile sanayileşmenin bu sorunun aslı kaynaklarından olduğunu belirtir. Hızla büyüyen kentlere gelen insanî gücün beraberinde monotonluğa sebep olduğunu, yeni ahlaki ve toplumsal yapıya yol açtığını vurgular.¹⁴⁹ Bu nedenle Gasset, kitleleşme sorunundan doğan bunalıma karşı sağlıklı bir yaşam ve sağlıklı bir toplum için kültür eğitimini önermektedir. Çünkü kitleler okullarda modern bir eğitim almalarına rağmen derin bir kültür eğitiminden çok uzak kalmışlardır. Zaten Gasset'in gözünde kitle, hızlı bir okullaşma sayesinde uygulamayı hedefleyen, teknik bilgilerle donatılmış da olsa, sonuçta eğitilmemiş, eğitilememiş insan yığınıdır.¹⁵⁰ Öyleyse Kitlelere değerlerle yüklü bir yaşam

¹⁴⁵ Jose Ortega Y Gasset, *Kütüphanecinin Görevi*, M. T. Acaroğlu (çev.), Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul, 2011, s.41.

¹⁴⁶ Nermi Uygur, *Bunalımdan Yaşama Kültürü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002. s.225.226.

¹⁴⁷ Uygur, *a.g.e.*, s.226-227.

¹⁴⁸ Manheim, *a.g.e.*, s. 215.

¹⁴⁹ Cihan, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁵⁰ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s. 22.

inşa etmenin yolu gösterilmelidir. Gasset bu asli görevi üniversitelerin üstlenmesini istemektedir.

2.3. KİTLELEŞME SORUNUNA BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK KÜLTÜR EĞİTİMİ

Gasset'in çalışmalarının odak noktasını 20. yüzyılda Avrupa'daki toplumsal, kültürel, siyasal alandaki önemli problemler oluşturmaktadır. O, bu problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kitle insanı ile onun tam karşısına konumlandığı seçkin insan arasındaki temel farklılıkları *Kitlelerin Ayaklanması* adlı eserinde değerlendirmektedir. "Kitle insanı, yaşamında herhangi bir tasarım bulunmayan, varlığını dalgalanmaya bırakmış biridir; bu nedenle, elinde muazzam bir güç bulunmasına karşın hiçbir şeyi yapılandırmamaktadır."¹⁵¹ Kitle insanı kendisine ait hiçbir sorumluluk almadığı için kendisini aşma yetisinden uzaktır. Kişisel eylemden yoksun olmakla birlikte ve kendisine ait özgün bir yaşam alanı yoktur. "Herkes" gibi hareket ettiği ve sıradan bir hayat yaşadığı için toplu eylemler dışında başka bir şey bilmemektedir. Dolayısıyla kitle insanı için kendini bağımsızlaştırma tasarımını düşünemeyen aciz bir insan olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle "Kitleler tam anlamıyla niteliksiz, sıradan bireylerin oluşturduğu insan topluluklarıdır. Bu topluluklar kendilerinin hiçbir ayırıcı özelliğe sahip olmadığını, belirli bir alanda hiçbir değer sahibi olmadığını bilir. Kitle içindeki her birey kendini diğerleri gibi, herkes gibi hisseder ve bundan hiçbir endişe duymaz, hatta bu onu memnun eder. Böylece insanlığın karşısına bireylerin kendini türünün bir modeli olarak tekrar ettiği, sıradanlık ve farksızlık üzerine kurulu bir topluluk çıkar."¹⁵² Kitle insanı bağlanma gereksinimi yaşadığı için onun kendine ait fikirleri bulunmamaktadır. Bundan dolayı kitle insanı herkes gibi düşünür, kendine özgü düşünceleri yoktur ve kendine göre hareket etmekten uzaktır. Onun bu tekdüzelliği geçmiş ve geleceğin varlığını görmeyen bir insan yapısına bürünmesini de beraberinde getirir. O halde kitle insanı bugünün çerçevesinde yaşadığı için kendisine bir hedef belirleyerek, bu hedef doğrultusunda yaşamını sürdüremediği için yeniliklere kapalı olmaktadır. Bunun yanı sıra kitle insanı geçmiş ve bugünle ilgili bağı olmadığı için gelecek olan bağdan habersiz bir yaşam sürmektedir. Düşünme ve eylem arasında bağ kuramadığı için akıl yürütme yetisinden

¹⁵¹ Gasset, *İnsan Ve Herkes*, s.14.

¹⁵² Kenan Güneş kalyoncu, "Ortega Y Gasset ve Kitlelerin Ayaklanması" (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Galatasaray Üniversitesi, SBE, 2007. s.59.

uzak olmaktadır. Oysaki Gasset'e göre insan sıradan ve tekdüze bir kişilik yapısından öte diğer insanlarla ilişkisini sorgulayan, düşünen ve fikirler öne süren bir varlık olmaktadır. Bu yüzden Gasset insanların birbirinden farklı değer ve yapı taşıdıkları için eşit olmadığını düşünmektedir. Öyleyse insan kendi kişisel karakteri doğrultusunda bir takım kararlar vermek için kendi sorumluluk duygusuyla hareket etmelidir. Ancak insan yaşam alanına yön verecek olan kültür ve değer yetilerinden yoksun olduğu için seçimlerde bulunmakta ve karar vermekte çok zorlanmaktadır. Böylesi bir insan yığını topluma ciddi anlamda zarar vermektedir. Bu durumun önüne geçmek adına ne yapılabilir? Bu insan yığınlarının içerisinde avukat, mühendis, doktor ve bilim insanlarını da vardır. Gasset'in deyişiyle bunlar her zamankinden daha bilgili, ama her zamankinden daha kültür fukarasıdır. Gasset'e göre, toplumların giderek yozlaşmasına ve yaratıcı kültürden yoksun kalmalarına yol açan bu durum karşısında tek çare, niteliksiz kitle insanını, kültür eğitimiyle yeni baştan düzenleyip, biçimlendirerek soylu bir insana dönüştürmektir. Toplumunu yönlendirmek üzere kişiyi canlandırmak ve böylece kendi tarihsel yazgısına, toplumsal yükümlülüğüne ve kültürel kimliğine sahip bir seçkin insanlar topluluğunun oluşmasını sağlamaktır.¹⁵³ Bu yüzden üniversitede kültür ya da çağın sahip olduğu canlı fikirler dizgesinin eğitimini yeniden yaratmak kaçınılmaz bir görevdir.¹⁵⁴ Çünkü bilimsel etkinliğin iç düzeni yaşamsal değildir; kültürün ki yaşamsaldır.¹⁵⁵ Aslında kültür, yaşamın kendisidir. Kültür eğitimi sayesinde insan kendi bilincinin farkına vararak kendini tanımlayıp ve tanıyacaktır. Kültüre duyarsız bir eğitim ise insanları bunalımın eşğine getirecektir.

“Kültürsüz insanların ya da halkların başına gelen budur. Onların yaşamı kağıda gider, başkaları ise otomobillere binmiş, yanlarından rüzgâr gibi geçerler. Onların dünya hakkındaki fikirleri ötekilerinki kadar isabetli, zengin ve keskin değildir. Çağının yaşamsal düzeyinin altında kalan insan diğerlerine kıyasla bir tür alt insan olmaktan öteye geçemez.”¹⁵⁶

Gasset, seçkin yaşam ile sıradan yaşam arasındaki farklılığı çaba veya uyumsuzluğa bağlı olarak ele almaktadır. Ona göre Dünyamız bizim profilimizi oluştururken, ruhumuzun üzerini kalıp gibi baskılamaktadır. Çünkü yaşam denilen şey dünya ile ilişki içerisinde olmak demektir. Dünya bize hangi yönünü gösterirse bizim de yaşantımız o

¹⁵³ Ayşe Çiğdem Kocaman, “Jose Ortega Y. Gasset'te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi LEE, 2020, s. 227.

¹⁵⁴ Gasset, *Üniversitenin misyonu*, s.40.

¹⁵⁵ Gasset, *Üniversitenin misyonu*, s.63.

¹⁵⁶ Gasset, *Üniversitenin misyonu*, s.62.

yönde şekillenmektedir. Yeni yaşam eski yaşama göre sınırsız olanaklar sunan, kişinin kimseye bağımlı olmadığı bir çevre ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

“Yaşam demek kendini sınırlandırmış hissetmek ve o nedenle, bizi sınırlayan şeyle hesaplaşma zorunluluğudur.

Fakat ardından yeni bir ses haykırarak:

Yaşamak demek hiçbir sınırlamayla karşılaşmamaktadır; dolayısıyla kendini rahatça eğilimlerine bırakmaktır. Pratikte hiçbir şey olanaksız değildir, hiçbir şey tehlikesiz değildir ve ilke olarak kimse kimseden üstün değildir.”¹⁵⁸

Bu düşünce insanın geleneksel yapısını tamamen etkilemektedir. Çünkü insan şimdiye dek kendini bu şekilde bir sınırlamaya koymayarak, kendisini daima bir güce bağımlı hissetmiştir. İnsan bundan kendini kurtararak ortamın koşullarını zorlamalıdır. Seçkin insanın yapısında bir yücelik olduğundan kendini daima üstün bir kurala uydurmak ister ve varlığını onun hizmetine sunar. Üstün insanı, halk insandan ayırabilmek zor değildir.

“O, kendinden çok şey bekleyen kişidir, beriki ise kendinden hiçbir şey beklemeyen, olduğu gibi olmakla yetinen, kendinden pek memnun olan kişidir.”¹⁵⁹

Seçkin insan, yaşamını bir şeylere adanarak yaşamına anlam katmıştır. Onun için hizmet etmek bir baskı sonucu değildir. Aksine o kurallar yoksa yeni kurallar icat eder ve asıl soylu yaşam budur. Soyluluk; çaba ve zorunlulukla anlam bulur, haklarla değil. Nitekim soylu sınıfı da soylu yapan aslında onun yaptığı fetihlerdir. Eğer soylu kişiden bu güç alınmaya çalışılırsa soylu olan bu gücü vermez tekrar gücü elinde tutmaya yeltenir. O halde soyluluk sözcüğünün kökeni dinamiktir. Soylu demek; tanınan, ünlü kişi, adsız kitlenin içinde kendini yükseltmiş biridir. Tıpkı evladın babası tarafından ün kazanması gibi. Kökende olan soyluluk kendi kendini zorlar, kalıtımsal olan soyluyu zorlan şey ise devraldığı mirastır.¹⁶⁰ Kitleler, insanın yaşamını şekillendirirken ortamın koşullarını (toplum, kültür, siyaset, ahlak, ekonomi, din, gelenek ve görenekler, giyim, keyif alma) temel alarak, insanların bunun karşısında ayaklandıklarını söylemektedir. Hiçbir üstün değer tanımayan kitle insanının, karakterini iyileştirmek ve sorumluluk bilinci kazandırmak gerekir. Bunun da olabilmesi için kültür eğitimi gereklidir. Bu eğitimin

¹⁵⁷ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.91.

¹⁵⁸ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.91-92.

¹⁵⁹ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.93.

¹⁶⁰ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.92-94

verilebilmesi için Gasset üniversiteleri ele alır.¹⁶¹ Gasset kültür eğitimi ile çağının kitle toplumunun iyileştirip değiştirebileceğine inanmaktadır. Bir toplum içinde bulunduğu çağın koşullarını ve sahip olduğu değerleri göz önünde bulundurarak eğitim sistemini kurgulamalı ve bu eğitime yön veren kurum da üniversite olmak zorundadır.

Gasset, üniversite ve eğitim anlayışından söz ederken birey ya da öğrenci merkezli bir yaklaşımı savunmaktadır. Çünkü insan, anlaşılması en yegâne şeydir. İnsanın algısı ve yaşama olan bakış açısı; onun aklını nasıl bir yöntemle ortaya koyduğu da son derece önemlidir. Öyle ki, insanı anlamaya çalışırken mutlak aklın esas alınması son derece problemlidir. O, mutlak aklın imparatorluğunu yaşamsal akla bırakmasından yanadır. Mutlak aklın, düşünce tarihindeki miadını doldurduğuna inanır.¹⁶² Bunun yanı sıra fiziksel akıl da yaşamsal realiteyi anlama da yetersiz kalmaktadır. Modern dönemde fiziksel akılla aşırı bir güven olmasına rağmen fiziksel akıl insani sorunları karşısında donup kalmıştır.¹⁶³ İşte Gasset'in üniversite ile ilgili eğitimi ele alırken neden kültürle çok bağdaştırdığını cevabı burada saklıdır. Onun kitleleşme sorununun bir yönünü oluşturan ihtisaslaşma barbarlığının temelini fiziksel akıl-yaşamsal akıl ikilemi oluşturmaktadır.¹⁶⁴

Gasset üniversitenin insanı kültürlü bir insana dönüştürmeyi amaç edinmesi gerektiğinden söz etmektedir. Bu yüzden üniversitenin merkezi görevi büyük kültür dallarını öğretmektir. Yani niteliksiz bir yığın olan derslerden uzak olan bir kültür eğitiminin verilmesi gerekmektedir. Bu bağlam doğrultusunda o, üniversitenin zihin tasarımını üç farklı şey üzerine kurgulamaktadır. İlk olarak bilim, ikinci olarak kültür ve üçüncü olarak bilgi alanı geniş meslekler oluşturmaktadır.¹⁶⁵ Onun için üniversite kurumları insana kültürlü bir insan öğretmekle birlikte nitelikli bir meslek sahibi olma eğitimi vermeyi de sağlar. Çünkü onun üniversite için amaçladığı şey etik felsefesi, tarih felsefesi ve kültürle donatılmış sorumluluk sahibi seçkin insan yetiştirmektedir.¹⁶⁶ Öyleyse üniversite insana kültürlü bir şahsiyet ve mesleğinde ideal bir insan yetiştirir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Kocaman, *a.g.m.*, s. 215.

¹⁶² Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s.106.

¹⁶³ Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, s.110.

¹⁶⁴ M. Semih Karaca, "Ortega y Gasset' Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi", *International Journal of Humanities and Education*, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s. 157.

¹⁶⁵ Jose Ortega Y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). İstanbul, Birleşik Yayıncılık, Ocak 1997, s.102.

¹⁶⁶ Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.20.

¹⁶⁷ Jose Ortega Y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). İstanbul, Birleşik Yayıncılık, Ocak 1997, s.124.

Onun belirttiği gibi, bu durum bilim adamları içinde geçerli olmaktadır. Ortega bu düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir. “Belli bir alanda donanımlı olan ancak kültür ve dünya görüşünden yoksun uzmanları, ihtisaslaşma barbarlığı ile niteleyen Ortega için, eğitimin bir başka amacı uzmanları bu barbarlıktan kurtarmaktır. Bilim adamlarını “o şimdilerde bir tek şey üstüne pek çok şey bilen bir barbar” olarak tanımlayan Gasset bilim adamlarını insancılaştırmak gereğinin üzerinde durur.”¹⁶⁸

Genel eğitim, modern toplumların da temel problemidir. İnsan hayalinin ulaşabileceği bir noktaya varabilmek için problemleri ortadan kaldırması gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana her ne kadar birçok kitap yazılsa da birçoğu sadece reforma hız katmaktadır. Fakat bunların bir kısmı modern toplumun temel problemine yeterli bir hamle gerçekleştirememektedir. Gasset, *Üniversitenin Misyonu* adlı eserini yazarak bu problemlere çözüm aramak ister. Problemin temeline bakıldığında modern dünyayı oluşturan milyonlarca bireyin amaçlardaki uyum problemi yer almaktadır. Bu problemlerin ortadan kalkabilmesi için gönüllü bir uzlaşma olması gerekir. Fakat bu uzlaşmanın gerçekleşmesi için en iyi alternatifler nasıl oluşturulabilir?

Kültürler birbirinden farklı oldukları noktada birbirilerinden ayıklanmayı beklerler. Çünkü evrim, şansımızın ne kadar olduğu ile ilgilidir. Fakat bu mesele akıl yürütmelerden ziyade çatışan varsayımlar ve önermelerden kaynaklanmaktadır. Gasset çözüm için bir sentezi zorunlu kılarak üç büyük problemden söz eder.¹⁶⁹ İlk olarak; şimdi elimizde olan bilgileri organize edebilmek için sonuçları tekrar etmeye devam eden bilimin kendisidir. Bundan dolayı çok fazla bilgi ve çok fazla genellemeler söz konusudur. İkinci problem, sosyal planlamadır. Teknolojinin ilerlemesiyle kontrol edilemeyen bilgiler ve bundan doğan insani ıstıraplar. Üçüncü problem, genel eğitimi teşkil eden problemdir. Avrupa’da 19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyıla kadar önemli sorunların temeline eğitim koyarak bu temel kaygının çözülmesi gerektiğini savunur.¹⁷⁰ Üniversite nasıl olmalı ve nasıl eğitim vermelidir? Bu soruyu Gasset şu şekilde cevap vermektedir.¹⁷¹

¹⁶⁸ M. Semih Karaca, José Ortega Y Gasset’in Eğitim Anlayışı, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Atatürk Üniversitesi, 2015, s.63.

¹⁶⁹ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.45.

¹⁷⁰ Kocaman, *a.g.m.*, s.219.

¹⁷¹ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.101.

- A. Üniversite, temel olarak ve öncelikle, sıradan insanın alması gereken yüksek eğitimden ibarettir.
- B. Her şeyden evvel, bu sıradan insanı kültürlü bir insan haline getirmek zorunludur: Onu çağının seviyesine ulaştırmak. Bu, üniversitenin temel işlevi büyük kültürel disiplinleri öğretmektir şeklinde devam eder, yani:
1. Dünyanın fiziki taslağı (Fizik)
 2. Canlı yaşamın temel konuları (Biyoloji)
 3. İnsan türünün tarih süreci (Tarih)
 4. Sosyal hayatın yapısı ve fonksiyonu (Sosyoloji)
 5. Evrenin taslağı (Felsefe)
- C. Sıradan insanı iyi bir meslek adamı yapmak şarttır. Kültüre, çıraklığının dışında, üniversite ona aklın tasarlayabileceği en ekonomik, doğrudan, etkili yöntemlerle iyi bir doktor, iyi bir yargıç, iyi bir tarih veya matematik öğretmeni olmayı öğretecektir.
- D. Sıradan insanın neden bir bilim adamı olmaya ihtiyaç duyduğu ve niye bir bilim adamı olması açıklayacak hiçbir sebep yoktur.

Sonuç olarak; gerçek anlamda bir bilim, yani bilimsel araştırmanın aslında üniversitede doğrudan bileşen bir yeri yoktur. Fakat bilime olan güven, insani ve toplumsal sorunlar çerçevesi içinde bir çözüm aracı olarak görülmektedir. Fakat bilim her alanda kendini gerçekleştirmez. Eğer bilim insanı, her insani sorunu bilimsel açıdan bakarsa kendisine yabancılaşmaya başlar. Çünkü insan sadece akıl yönüyle değil kültür ve yaşama yönüyle de özel bir varlıktır. Birbirinden ayrı olan bilim, kültür ve bilgi alanına birbiri ile karıştırmamak gerekir. Nitekim bilim arzu edilen şey değildir.

“Bu sıradan adam yeni barbardır, sorunların ivediliğine ve korkunç güncelliğine kıyasla, çağın gerisinde kalmış, köhnemiş ve ilkel durumdadır. Bu yeni barbar serbest meslek sahibidir, her zamankinden daha bilgili, ama her zamankinden daha kültür fukarası bir mühendis, doktor, avukat, bilim adamıdır.”¹⁷²

¹⁷² Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.39.

Gasset bu cümleleri sarf ederken tabii ki tamamen bilim karşıtı değildir. Öyle ki bilim, problemleri araştıran ve çözüm üretendir. Fakat bilmek, araştırmak demek değildir. Bilmek, doğruyu bilince sindirmek, gerçeğe ulaştıktan sonra sağlaması yapıldıktan sonra sahiplenilir. Biray hangi yeteneğe sahipse o alandan devam etmesi gerekir. Tıpkı ortaokulda iyi bir tarih öğretmeni olma becerisine sahip olan kişi için geçerlidir. Fakat onu tarih öğretmeni olarak zorlamak yanlıştır ve bir şey kazandırmaz.¹⁷³ Yeni nesillerin eğitim anlayışı bilime gömülen ve kültüre önem vermeyen kişilerdir. Kültürle yoğrulmayan bir bilim eksik olduğundan dolayı ortaya bağınaz bir birey ya da toplum da çıkabilir. Bu yüzden üniversite de kültür ya da çağın sahip olduğu canlı fikirler dizgesinin eğitimini yeniden yaratmak kaçınılmaz bir görevdir.¹⁷⁴ Üniversitelerden beklenen ilk şey, eğitimlerin kültürle birlikte gerçekleştirilmesidir. Aksi halde ister doktor, ister mühendis ya da bilim insanı olsun kültür uzlaşması sağlayamayacağı için aslında bir uzvunu kaybetmiş olacaktır. O halde fiziksel akıl temelinde uzmanlaşmadan ziyade kültürel yaşamsal akıl temel alınmalıdır.¹⁷⁵

Gasset'in üniversite tasarımı ne öğretmeni, ne bilgiyi temel almaktadır. O sadece öğrenci ve öğrenme konularına önem vermektedir. Bu noktada, onun düşüncesinin temel taşı "*Üniversite, öğrencinin kurumsal izdüşümü olmalıdır*" şeklindedir.¹⁷⁶ Eğitim olarak politika toplumsal eğitim tasarımıdır. Bu durum sadece eğitimsiz insanlar için değil bilim adamları içinde geçerli olmak durumundadır. Öyleyse üniversitenin bu amaç ve işlev doğrultusunda zamanının bütün gerçekliğine açık, yaşamdan beslenen, hayatın içinde büyük bir manevi güç olabilmesi için bünyesinde gerçekleştireceği reformun, kararlı, disiplin ve irade sahibi formda kişilerden oluşmuş nitelikli bir grup gerektirdiğini belirten Gasset, kitleleri iyileştirme anlamında etkileyerek değiştirmenin ve bu şekilde toplumsal yaşama yön vermenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir."¹⁷⁷

Araştırmanın baskın olduğu bir üniversite düşüncesi yıkıcıdır. Çünkü bu mesele en temel olan kültürü dışarıda bırakmaktadır. Mesleğin önemi olmasının aksine kültür de çoğunlukla kaderine terk edilmiştir. Fakat kültür, çağın sahip olabileceği fikirler

¹⁷³ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.111.

¹⁷⁴ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.40.

¹⁷⁵ Karaca, a.g.m., s.158.

¹⁷⁶ Ernesto Mayz Vallenilla- Ceren Karaca, Ortega Y Gasset ve Onun Üniversite İdeolojisi, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 48, Sayı 1, 2008, s.126.

¹⁷⁷ Ayşe Çiğdem Kocaman, "Jose Ortega Y. Gasset'te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Maltepe Üniversitesi LEE, 2020, s.235.

sistemidir. İnsan yaşam sürecinde bazı fikirler çerçevesinde yaşamına yön vermektedir. Burada yaşam denilince biyolojik değil, biyografik yaşam anlaşılmalıdır. Biyografik yaşamda insan yaptıklarının toplamıdır. O halde insan yaşamını çaba ve meşguliyet üzerine yormaktadır. İnsan yapacağı her seçimden sonra mecbur olarak bir planlama içerisine girer. İnsan planlamalar yaparken, çevresine bakarak bazı tepkiler verebilmektedir. Çünkü insan, çevresindeki yaşantısının toplamıdır. Bireylerin büyük bir çoğunluğu fikirleri kendisi üretmeden basitçe tarihsel zamandan almıştır. Daima kendi çağın üst seviyesini temsil eden canlı fikirler sistemi var olmaya devam etmektedir. Bu sistem, çağın kültürü olan yansımayı bize gösterir. Eğer bu kültüre ayak uyduramayan bir toplum ise kendi çağından geri kalmış demektir.¹⁷⁸

Kültürün içeriğine bakıldığında, çoğunlukla bilim rol almaktadır. Fakat buradaki meselemiz bilimin, kültür ile alakalı olmadığıdır. Her ne kadar kültür, bilim sahasının çerçevesinde yer alsada bilim hayatı bir inançtır. Tıpkı kilisenin beş yüz yıl önce inancı çerçevesinde şekillendirdiği kültür gibi. Kültürün kendisinde de bilim gibi yol, yöntem vardır. Fakat kaynağına bakılırsa bu aşikârdır. Kültürlü bir insandan söz ederken aslından onun aydınlanmış bir insan olarak görebiliriz. Kültür aydınlanmış bir insan gibi süslü aksesuar olmaktan daha fazla bir şeydir. Kültür varlığımızın bir boyutudur ve son derece önemli bir parçasıdır. Gasset kültürsüz bir insanı, eli olmayan eksik bir insan olarak görmektedir. Çünkü kültürsüz bir yaşam sakattır ve çağın seviyesinin altında yaşıyordur. Yaşadığımız çağları Gasset, kültürsüzlükle suçlar. Çünkü insan, kendi zamanının çok altında bir yaşam sürmektedir. İnsan bahanelerle yaşamını sürdürüp, zorlu dünyanın karşısında sanki dünya keyfi ve basitmiş gibi kurgulamaları alışkanlık haline getirmektedir. Dünya karşısında, taleplerin yerin getirememekten korkmaktadır. İşte tam da bu anda;

“Üniversiteye asıl fonksiyonu olan aydınlatmayı zamanın bütün kültürünü tebliğ etme ve şayet otantik olmak durumundaki bireyin hayatının eklemlenmek durumundaysa bireyin hayatının eklemlenmek durumunda olduğu bugünün devası dünyasını insanlığa, açıklık ve doğrulukla, gösterme vazifesini geri verememenin tarihi önemi ortaya çıkıyor”¹⁷⁹

Gasset bunun yanında *Kültür Fakültesinin* üniversitelerde yükseköğrenimin bir çekirdeği olarak görmektedir. Yukarıda disiplinlerin taslağını ortaya koyarak,

¹⁷⁸ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.111-113.

¹⁷⁹ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.117.

yaşamımızla olan bağlantısını ve kültürde rol oynadığını söylemek bizi yanıltmayacaktır. Örneğin, fizikten söz ederken bilimsel fizikten ziyade öğrenciye kültürdeki fizik yani doğa ile ilgili olan fiziksel kozmosun işleyişi hakkında bilgi verilecektir. Bu şekilde birey, kendisinden önceki bilgileri öğrenmekle beraber yaşadığı dünyayı resmedebilecektir. Ancak bu şekilde yaşadığı çağı tanıyabilir ve geçmiş çağ ile bağlantısını da farkını da ayırt edebilir. O halde eğitim metotları ilköğretimden üniversiteye kadar baştan sona bir rasyonalizasyona ihtiyaç duyar. Öğrenci fikirlerini ortaya koymadan önce eğitim alması gerekir fikrini, Gasset benimsemez. Çünkü bilimsel anlamda çok gelişen ülkeler – Almanya gibi- her ne kadar yetenekli olsalar da fitri bir zayıflığa tabidirler. Aslında yüksek eğitim alanının her yerinde bir metoda ihtiyaç vardır. Taşkın gelişmeler karşısında insanlık kurban olacaktır. Her ne kadar iyimser bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılsa da gerçeğin bu olmadığını anlayabilmekteyiz. Kültür fakültesinde; bilginin sağlam sentezlerini yaparak kusursuz bir sistem ihtiyacı vardır. İnsan çabalardan kaçmayarak uzmanlaşması gerekmektedir.¹⁸⁰

Gasset, birçok bilim insanın işlerini beğenmediği için onları bir araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi olarak görmemektedir. Çünkü kendi yaşamını bir kenara atarak sadece laboratuvarında çalışan insanlara önem vermemektedir. Peki, bunun karşısında ne yapılması ve nasıl önlem alması gerekir? Gasset *Üniversitenin Misyonu* adlı eserinin VI. bölümünde, *Üniversite nasıl ve ne olmalıdır?* sorusuna şu şekilde çözüm bulmaktadır:¹⁸¹

1. Üniversite en kesin anlamda, sıradan insana kültürlü bir şahsiyet ve mesleğinin ideal bir üyesi olmayı öğreten kurum demektir.
2. Üniversite programında hiçbir sahte tavra müsamaha etmeyecektir. Öğrenciden gerçekten ne istenebiliyorsa sadece onu isteyecektir.
3. Netice itibarıyla, sıradan öğrencinin bilim adamı olacakmış gibi yaparak zamanını israf etmesine sebep olmaktan kaçınır. Buna binaen, gerçek bilimsel araştırma üniversitenin özünden veya minimumundan çıkarılmalıdır.

¹⁸⁰ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.117-123.

¹⁸¹ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.15-126.

4. Kültürel disiplinler ve mesleki dersler en iyi pedagojinin üzerine bina edilmiş rasyonel bir tarzda sunulacaktır; şayet kendisine bırakılsaydı bilimin tercih edeceği tarzda değil: muayyen problemler, bilimin numuneleri, deney.
5. Öğretim görevlilerinin seçimi araştırmacılar olarak kazandıkları mevkiye değil sentez yeteneklerine ve öğretmenlik maharetlerine dayanacaktır.
6. Öğrencinin yapması gerekenler, nicelik ve nitelik yönünden en aza indirildiğinde, üniversite öğrenciden taleplerinde esnek olmayacaktır.

Gasset verdiği altı madde ile ancak üniversitenin en temel ihtiyaçlarının karşılanabileceğine inanmaktadır. Avrupa'nın hasta olmasının temelinde ilk merdivenlere çıkarılmayan insanlar ısrarla onuncu basamakta kalmakta ısrar etmesinden dolayıdır. *Üniversite nasıl olmalıdır?* sorusuna karşılık olarak Gasset verdiği maddeleri önermektedir. Çünkü üniversiteler şuan tanımlandığı gibi kısır bir şey olmamalıdır. Kültür her ne kadar bilim olmasa da, büyük orandan ondan beslenir. Tıpkı insanın kültürü, yaşadığı çevre ile şekillendiği gibi bilgi de buna paralel olarak gelişmektedir. Avrupa'nın üniversitelere sahip olması şans eseri mi meydana geldi? Nitekim bir kaza veya bir şans olması pek mümkün görülmemektedir. Herkes başka melekelerle yaşamayı seçerken Avrupa aklın formu ile yaşamayı seçmiştir. Avrupa'yı akıl ile bağdaştırırken, İran, ışık ülkesi veya Roma imparatorluklar ülkesi olarak ilişkilendirilmektedir.¹⁸²

Kültür ve meslekler eğer üniversiteye hapsedilirse, bilimin bitmez tükenmez kargaşası, araştırmanın her çeşidiyle hiçbir ilişkisi olmasaydı skolastisizm alt edilemezdi. Bilim, kendi kültürüne ve toprağına bağlıdır. Araştırmacılar da bilim, eleştiri ile yakın ilişki içinde çalışmalıdır. Kendisini üniversitenin sınırıyla çevrelememelidir. Üniversite bir kurumdur fakat bilim bundan daha karmaşık bir yapıdadır. Bilim, bir sistem içerisinde tutulmamalıdır. Her ne kadar bilim ve üniversite birbirinden ayrı şeylerde olsa tamamen koparılamaz çünkü üniversite ek olarak bir bilimdir. Bilim, üniversiteye hayat vererek onu bir otomat olmaktan kurtarır. Fakat üniversite sadece bilimle kalmadığı için bilimden daha fazladır. Üniversite tarih ve hayat gibi birçok alanla da ilgilenerek bir bütün oluşturmaktadır. Üniversite her zamana açık olmalı ve gerçek hayattan beslenmelidir. Anonim yaşam insanın gerçek yaşamında oldukça kuvvetlidir. İnsan yönlendirmeler işe

¹⁸² Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). s.127.

kendine rehberlik eder.¹⁸³ Bu da onun kültürden kopmamasına işarettir. Hiç kimse yaşadığı dönemin çok aksi bir yaşam sürdüremez. Kilise yaşamı şuan nasıl ki devam ettirilmediğini biliyoruz. Yaşamın dinamik olması, sadece bugüne veya yarına değil sonraki nesiller içinde yeni bir boyut kazandırmaktadır. O halde çaba ve gayret insanı insan yapan bu yönlerini geliştirerek, kültür ve bilim çerçevesinde kendini öncelemeye devam etmelidir.

Gasset'in önerdiği üniversite sistemi ise donuk bir yapılar sisteminden ziyade enformasyon tabanlı kültür aktarım yapılarıdır. Nitekim Gasset zamanının üniversite sistemini eleştirir ve üniversitelerin kültür aktarımından uzaklaştığını savunur. Üniversitelerin kendi çağlarının gerisinde kaldığını, güncelliği yakalayamadıklarını belirterek kendi zamanının üniversiteleri için “kültür yoksunu” ifadesini kullanır. Gasset'in kültür aktarımında donuklaştığını söylediği üniversiteler için yapmış olduğu bir başka eleştiri de üniversitelerin “uzmanlaşma” kalıplarıdır. Gasset'e göre bilimi küçük parçalara ayırmak ve diğer parçalar üzerine düşünmekten uzaklaşmak “uzmanlaşma” olarak ifade edilmiş ve bu durum bilimin geniş bir çerçeveden dar kalıplara hapsolmasına sebep olmuştur.¹⁸⁴ Gasset “Üniversitenin Misyonu” ifadesi ile ilgililere *reform ruhunu* anlatmaya çalışır. Bu reformun tümüyle toplumsal bir şevk ve form meselesi olduğunu ekler. Nitekim Gasset'e göre tarihte herhangi bir şey yapabilmiş olan toplumlar sadece form kazanabilmiş toplumlardır. Form kazanabilmenin yolunun da bireyin kendisini aşması ve gelişimine yoğunlaşmasına bağlıdır. Üniversite hocalarına da hitap eden Gasset, hocaların kendi kitlelerine tesir edebilmeleri için o kitleden farklı ve daha fazla niteliklere sahip olunması gerektiğini vurgular. Gasset bu nitelikleri canlılık, güçlülük, form, inanç ve irade şeklinde sayar.¹⁸⁵

Gasset'in kendi zamanında bilime ve üniversiteye yönelik yapmış olduğu eleştiriler günümüze kadar sürecek olan bazı durumlara sebep olmuştur. Nitekim iş ve kültür dünyasında “yönetişim” kavramını ve ortak bir konuda farklı disiplin bilgisine sahip kişilerin bakış açılarını değerlendirme esasına dayalı “interdisipliner” ve “multidisipliner” yaklaşımları günümüz dünya üniversitelerinin önemli yaklaşım ve

¹⁸³ Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.), s.129.

¹⁸⁴ Cihan, *a.g.e.*, s.104.

¹⁸⁵ Osman Özkul, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, İstanbul, 2008, s. 196-7.

metotlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu durum Gasset'in üniversite ile ilgili düşüncelerinin isabetli oluşuna yorumlanabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada İspanyol filozof Jose Ortega y Gasset'in Kültür-Yaşam Antinomisi konusu incelenmiştir. Gasset yaşamış olduğu dönemin koşullarından etkilenerek felsefesini biçimlendirmiş ve düşüncelerinin odağına insanı ve yaşamı yerleştirtirmiştir. O, insanın kendi hayatının mimarı olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Ona göre insanın doğuştan getirdiği bir doğası yoktur, ama onun bir tarihi vardır. İnsan yaşamını ve kendisini tarih içinde şekillendirir. En kökten gerçekliğin yaşam olduğunu belirten Gasset için insan yaşamının anlaşılması önemlidir. İnsan yaşamı her şeyin temelini oluşturmaktadır. Onun dışındaki gerçeklikler ise insan yaşamından kaynağını alır.

İnsan kendi yaşamının kahramanıdır. Bu durum ise onun yaşamda yalnız olduğu gerçeğini göstermektedir. İnsanın yaşamına yön veren bu yalnızlık bilincinden gün ışığına çıkaran şey ise sahip olduğu düşünce, değerler ve kültürdür. Gasset göre dünyadaki en değerli şeyin insanın kendisi ve yaşamıdır. Çünkü var olan her şey insanın hizmetindedir. Durum böyle olunca sahip olunan değerlerle yaşam anlam kazanmaktadır. İnsan sahip olduğu değer ve kültürler ile yaşamı arasında önemli bir bağ vardır. İnsan değerleri ve kültürü ile yaşamına yön vermektedir. Fakat Gasset'in çağında tanık olduğu yaşamın hemen her alanında karşılaşılan kargaşa, sorumsuzluk ve başıboşluktur. Yaşam özünden uzaklaşmış ve kendi haline terk edilmiştir. Gasset'e göre bunun sorumlusu niteliksiz ve sıradan insan kalabalıklarıdır. Artık toplumda onların sözü geçmekte, onlar toplumun düzenleyicileri olmaktadır. Gasset bu niteliksiz insanların toplumun ağırlığını oluşturmasıyla meydana gelen kitleleşme sorununu bir bunalım olarak nitelendirmiştir. Gasset için sıradan, vasat insanların bir araya gelerek yönetimde söz sahibi olmaları toplumu bir bunalıma götürmektedir. O, çözüm olarak seçkin insanların toplum yönetmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca kitleleşme sorununu kültür eğitim ile çözüme kavuşacağına inanmaktadır. Gasset'in felsefesinde kültür önemli bir yer tutmaktadır; kültürsüz yaşamı sakat, bozguna uğramış, sahte bir yaşam olarak görmektedir. Bu nedenle insanın varoluşunu anlamlandırması, varoluşun getirdiği bunalımların önüne geçmesi ve yaşamına yön vermesi için kültür eğitimine dikkat çekmektedir. Bu eğitim için önemli kurumun üniversiteler olduğunu düşünmektedir. Hatta kültür fakültelerinin kurulmasını önermektedir. Kültür eğitiminin öğrenci merkezli olmasını ve yaşamsal konularının ele alınmasının gereğini vurgulamaktadır. Çünkü onun işaret ettiği sorunlar fiziksel akla aşırı olan güvenden kaynaklanmaktadır. Fiziksel akıl daha çok ihtisaslaşma barbarlığına ve

kitleleşmeye neden olmaktadır. Bu yüzden Gasset çareyi kültür eğitiminde aramaktadır. Bilim, kültüre göre daha sınırlı olduğu için bilimden çok kültürü öne çıkaran bir eğitimi çözüm olarak sunmaktadır.

Gasset'in ele almış olduğu sorunlar tüm insanlığın her zaman karşılaşılabileceği durumlardır. Onun düşünceleri ve çözüm önerileri günümüz ve gelecek için yol gösterici niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, C. U. Press, Cambridge, 1995
- Cihan, Mustafa, *Jose Ortega Y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Çizgi Yayınları, Konya, 2010.
- Çüçen, Abdülkadir, *Varoluş Filozofları*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Üniversitenin misyonu*, Bülent Üçpınar (çev.). Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Üniversitenin Misyonu*, Neyyire Gül Işık (çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Çağımızın Meselesi*, Züleyha Yılmaz (çev.). Babil Yayınları, İstanbul, 2021.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Felsefenin Kökeni ve Geleceği*, Soykan Özyurt (çev.). Babil Yayınları, İstanbul, 2022.
- Gasset, Jose Ortega Y, *İnsan ve Herkes*, Neyyire Gül Işık (çev.). Metis Yayınları, İstanbul, 2019.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Kitlelerin Ayaklanması*, Neyyire Gül Işık (çev.). Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Kütlevlerin İsyanı*, Nejat Muallimoğlu (çev.). Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*, Neyyire Gül Işık (çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Sistem Olarak Tarih*, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Kültür Yayınları, 2015.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Güleryüz, Onur, “Jose Ortega Y Gasset: Kitlelerin Eğitimi”, *Gasset, Kitlelerin Ayaklanması*. Bahri Ata (ed.), *Avrupa'nın Öğretmeni Jose Ortega Y Gasset: Peyzaj Pedagojisi'nden Geleceğin Eğitimi'ne*, Pegem Akademi, Ankara, 2020.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Cenap Karakaya (çev.). Sosyal Yayınları, İstanbul, 2004.
- Işık, Mehmet Fatih, “Jose Ortega Y Gasset Ve “Ben” Kavramının Analizi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, 2014.
- İspir, Naci ve Gülhanım, Küçükalkan, ““Ben” ve “Öteki” İlişkisinde İnsan ve Diğerleri”, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 5, 2013,
- Kalyoncu, Kenan Güneş, “Ortega Y gasset ve kitlelerin Ayaklanması” (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Galatasaray Üniversitesi SBE., 2007.
- Karaca, M. Semih, “José Ortega Y Gasset’ nin Eğitim Anlayışı”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Atatürk Üniversitesi SBE., 2015.
- Karaca, M. Semih, “Ortega y Gasset’ Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi”, *International Journal of Humanities and Education*, Cilt 2, Sayı 1, 2016.
- Kavlak, Ahmet, “Jose Ortega Y. Gasset’ nin İnsan felsefesi” , (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 1998.
- Kocaman, Ayşe Çiğdem, "Gasset Felsefesinde Kitleleşme Sorunu, Kültür Eğitimi ve Üniversitenin Misyonu". Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2023.
- Kocaman, Ayşe Çiğdem, “Jose Ortega Y. Gasset’ te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu”, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Maltepe Üniversitesi LEE, 2020.
- Nacak, İbrahim, “Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, Sayı 15, 2021.
- Nietzsche, Friedrich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde (Bir Gelecek Felsefesini Açış)*, Ahmet İnam (çev.). Yorum Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Önder, Nilüfer, “Jose Ortega Y. Gasset’ de İnsan ve Toplum”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 2010.
- Özkul, Osman, "Jose Ortega y Gasset’ e Göre Üniversite, Bilim ve Kültür", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2016.
- Özkul, Osman, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, İstanbul, 2008.

Platon, *Devlet*, Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Vallenilla, Ernesto Mayz - Karaca, Ceren Ortega Y Gasset Ve Onun Üniversite İdeolojisi, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 48, Sayı 1, 2008.

Yurtseven, Seda, “Jose Ortega Y. Gasset’ nin İnsan ve Tarih Anlayışı”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE, 2021.

